

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІНАНСІВ ТА ОБЛІКУ**

Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія

КОБІЛЬНИК Вікторія Степанівна

**ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ОРГАНІВ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: СКЛАД ТА
ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

за освітньо-кваліфікаційним рівнем «Магістр»

Виконала студентка
групи ФФзм-21
Кобільник Вікторія Степанівна

Науковий керівник:

к.е.н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія
Кириленко О.П.

Тернопіль – 2024

АНОТАЦІЯ

Кобільник В. С. Фінансові ресурси органів місцевого самоврядування: склад та шляхи оптимізації. Рукопис.

Дослідження на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 072 – «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок», освітньо-професійна програма «Фінанси». Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2024.

У роботі досліджено склад фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, сучасні тенденції у їх формуванні та використанні; проведено аналіз доходів і витрат місцевих бюджетів у регіональному розрізі; розглянуто міжнародний досвід ефективного управління фінансовими ресурсами. Запропоновано рекомендації щодо оптимізації складу й використання фінансових ресурсів через удосконалення податкової політики, залучення інвестицій та грантів, а також впровадження інноваційних механізмів фінансування.

ANNOTATION

Kobilnyk V. Financial resources of local self-government bodies: composition and ways of optimization. Manuscript.

Doctoral studies for the education level «Master's Degree» with the title 072 – “Finance, banking, insurance and the stock market”. Educational and professional program “Finance”. West-Ukrainian National University, Ternopil, 2024.

The paper investigates the composition of financial resources of local self-government bodies, current trends in their formation and use; analyzes the revenues and expenditures of local budgets by region; examines international experience in effective financial resource management. Recommendations are provided for optimizing the composition and use of financial resources through improved tax policies, investment and grant attraction, and the implementation of innovative financing mechanisms.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Теоретичні аспекти фінансових ресурсів територіальних громад....	9
1.1. Сутність та складові фінансових ресурсів громад.....	9
1.2. Механізми та джерела фінансування розвитку територій.....	14
1.3. Роль місцевих бюджетів у фінансовій незалежності громад.....	21
Висновки до розділу 1.....	25
Розділ 2. Аналіз фінансової спроможності територіальних громад західного регіону України.....	28
2.1. Фінансовий потенціал Львівської області.....	28
2.2. Державні та місцеві програми підтримки громад.....	40
2.3. Виклики та проблеми фінансових ресурсів громад.....	42
Висновки до розділу 2.....	47
Розділ 3. Шляхи покращення фінансових ресурсів розвитку територіальних громад.....	50
3.1. Підвищення ефективності бюджетного управління.....	50
3.2. Стратегії залучення інвестицій та міжнародної допомоги.....	52
3.3. Рекомендації щодо оптимізації фінансових ресурсів громад.....	54
Висновки до розділу 3.....	60
Висновки.....	64
Список використаних джерел.....	66

ВСТУП

Актуальність роботи. В умовах децентралізації, коли значна частина фінансових ресурсів та управлінських повноважень передається на місцевий рівень, питання фінансової спроможності місцевих громад набуває особливого значення. Достатня кількість фінансів необхідна органам місцевого самоврядування для ефективного виконання покладених на них завдань, а також для забезпечення життєдіяльності громади, розвитку інфраструктури та створення привабливих умов для залучення інвестицій. Погляд на перспективи та методи фінансової підтримки розвитку громад допоможе виявити важливі проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення. Дослідження є особливо актуальним для західного регіону України, де велика кількість громад потребує покращення своїх фінансових перспектив.

Метою дослідження є глибокий аналіз та оцінка організаційно-фінансових механізмів, що сприяють розвитку територіальних громад західної України. Особливу увагу приділено їхній здатності акумулювати, залучати та раціонально використовувати фінансові ресурси задля забезпечення сталого соціально-економічного зростання. Дослідження зосереджено на вивченні джерел доходів місцевих бюджетів, механізмів управління бюджетними коштами та впливу цих ресурсів на реалізацію програм розвитку і покращення рівня життя мешканців.

У роботі розглядаються ключові проблеми, які стримують ефективність фінансового забезпечення громад. Серед них — обмежений обсяг власних надходжень, дисбаланс у розподілі фінансових ресурсів між громадами, недостатня інтеграція інвестиційного потенціалу та слабка імплементація сучасних фінансових інструментів.

Для досягнення мети роботи були визначені такі **завдання**:

1) Розкрити теоретичні засади та складові фінансового забезпечення територіальних громад. Фінансові ресурси розглядається як ключовий елемент діяльності територіальних громад, що формує основу їх фінансової спроможності та

стабільності. Завдання передбачає аналіз теоретичних підходів до визначення фінансового забезпечення, його структурних елементів і принципів. Особливу увагу приділено складовим фінансового забезпечення, включаючи власні доходи, міжбюджетні трансферти, залучені інвестиції та інші джерела, які дозволяють громадам реалізовувати місцеві програми, покращувати інфраструктуру та надавати якісні послуги населенню.

2) Дослідити сучасні тенденції та джерела фінансування місцевих бюджетів. Фінансування місцевих бюджетів є базовою складовою фінансового забезпечення громад. У межах цього завдання вивчаються сучасні тенденції наповнення місцевих бюджетів за рахунок податкових і неподаткових надходжень, міжбюджетних трансфертів, а також альтернативних джерел фінансування, таких як інвестиції та гранти. Аналізуються зміни в структурі доходів, вплив децентралізації на фінансові ресурси громад і результати впровадження нових механізмів адміністрування доходів.

3) Провести аналіз фінансової спроможності територіальних громад Львівської та Тернопільської областей. Фінансова стійкість визначається здатністю громад генерувати стабільні доходи, залучати додаткові фінансові ресурси та ефективно розподіляти бюджетні кошти. У межах цього завдання досліджуються обсяги доходів місцевих бюджетів, структура надходжень і витрат, показники наповнюваності бюджетів, а також залежність громад від міжбюджетних трансфертів. Аналіз охоплює динаміку податкових надходжень, вплив інвестицій і грантів на розвиток громад, а також використання ресурсів для реалізації ключових проектів.

4) Вивчити існуючі проблеми та виклики, пов'язані з фінансовим забезпеченням розвитку громад. Система фінансового забезпечення громад стикається з низкою проблем, зокрема недостатнім рівнем власних доходів, нерівномірним розподілом фінансових ресурсів між громадами, залежністю від державних трансфертів та недостатньою ефективністю використання бюджетних коштів. Завдання включає аналіз чинників, які обмежують фінансову спроможність громад, таких як низький рівень податкової бази, недостатня

інвестиційна активність, складнощі з адмініструванням доходів і обмеженість фінансових інструментів.

5) Надати рекомендації щодо покращення фінансового забезпечення територіальних громад західного регіону України. Удосконалення системи фінансового забезпечення передбачає збільшення власних доходів громад, оптимізацію податкового адміністрування, розширення джерел фінансування через залучення інвестицій та міжнародних грантів. Пропонуються механізми покращення ефективності використання бюджетних коштів, забезпечення прозорості у фінансових процесах, а також створення умов для стимулювання економічної активності та розробки інвестиційних проектів. Особливий акцент робиться на розробці заходів, які сприятимуть фінансовій незалежності громад і підвищенню їхньої конкурентоспроможності.

Об'єктом дослідження виступає система фінансового забезпечення територіальних громад України, яка охоплює всі аспекти формування, розподілу та цільового використання фінансових ресурсів для досягнення сталого розвитку місцевих спільнот. Основна увага акцентується на громадах західного регіону, зокрема на їхніх можливостях раціонально планувати, управляти й оптимізувати доходи та витрат.

Предмет дослідження становлять фінансові механізми, які забезпечують діяльність територіальних громад, включаючи податкові й неподаткові надходження, міжбюджетні трансферти, залучення інвестиційних коштів, грантових програм та інших фінансових інструментів. Дослідження також охоплює організаційні аспекти фінансового управління, аналізує структуру місцевих бюджетів і визначає ключові фактори, які впливають на фінансову стійкість громад, такі як податкова спроможність, рівень економічної активності, доступність фінансових ресурсів і ефективність їх адміністрування.

Теоретичну основу роботи склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі фінансового забезпечення, місцевого самоврядування та бюджетної політики. Інформаційна база дослідження включає нормативно-правові акти України, статистичні дані Державної служби

статистики України, фінансові звіти територіальних громад західного регіону та дані з відкритих джерел, що стосуються питань децентралізації та фінансування громад.

Наукова новизна роботи полягає у системному дослідженні фінансового забезпечення територіальних громад західного регіону України та обґрунтуванні рекомендацій щодо підвищення їх фінансової стійкості. Запропоновано нові підходи до залучення інвестицій, а також механізми оптимізації місцевих бюджетів, що можуть бути застосовані у практиці місцевого самоврядування.

Практичне значення отриманих результатів дослідження можуть бути використані органами місцевого самоврядування для покращення фінансового забезпечення територіальних громад та підвищення ефективності використання фінансових ресурсів. Практичні рекомендації можуть бути застосовані для розробки місцевих програм розвитку, а також при плануванні та оптимізації бюджетних витрат.

Структура роботи складається з вступу, трьох розділів основної частини, висновків та списку використаних джерел. У першому розділі розглянуто теоретичні аспекти фінансового забезпечення територіальних громад, зокрема роль фінансової стабільності та самодостатності для їхнього сталого розвитку в умовах децентралізації. Підкреслено, що ефективне використання наявних ресурсів і залучення додаткових фінансових потоків сприяє розвитку інфраструктури, покращенню послуг і фінансовій стійкості. Важливими є як податкові, так і неподаткові доходи, а також міжбюджетні трансферти, інвестиції та міжнародні гранти. Для стабільності фінансових ресурсів враховуються економічні, демографічні та соціальні фактори. Зокрема, роль державно-приватного партнерства в залученні ресурсів для інфраструктурних проєктів і розвитку економіки, а також підтримка малого бізнесу та інвестиції в освіту і технології, сприяють економічній активності та соціальній стабільності.

Другий розділ присвячений аналізу фінансової спроможності громад західного регіону України. У цьому розділі розглянуто фінансовий потенціал територіальних громад Львівської області, який залежить від здатності

генерувати власні ресурси, ефективно використовувати бюджетні кошти та залучати додаткові фінансові потоки для місцевих ініціатив. Завдяки децентралізації, громади мають більше фінансової незалежності, що дозволяє рівномірно розвивати регіони. Оцінка спроможності територіальних громад проводиться через індекс податкоспроможності та аналіз надходжень ПДФО у розрахунку на одного жителя. Важливими для розвитку є державні й місцеві програми підтримки, що сприяють покращенню соціальної інфраструктури, зменшенню регіональної нерівності та підвищенню якості життя. Окрім того, розглянуто проблеми фінансового забезпечення громад, зокрема динаміку власних надходжень місцевих бюджетів у 2021–2022 роках.

У третьому розділі запропоновано рекомендації щодо покращення фінансового забезпечення та підвищення економічної стійкості громад. У цьому розділі розглянуто ефективність бюджетного управління територіальних громад в умовах війни. Економічні втрати, такі як руйнування інфраструктури та скорочення податкових надходжень, негативно впливають на розвиток громад. Соціальні наслідки, зокрема безробіття та зростання внутрішньо переміщених осіб, створюють додаткове навантаження на місцеві бюджети. Описано стратегії залучення інвестицій і міжнародної допомоги, зокрема через Ukraine Facility, що сприяє відновленню ключових секторів та стимулює євроінтеграцію. Проведено аналіз фінансових ресурсів і розроблено підхід для їх оптимального використання в управлінні територіальними громадами.

Повний обсяг роботи становить 71 сторінок комп'ютерного тексту, містить 7 таблиць, 13 рисунків, 49 позицій у списку використаних джерел.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Сутність та складові фінансових ресурсів громад

Фінансові ресурси територіальних громад є ключовою умовою для виконання ними функцій самоврядування, задоволення потреб мешканців та підтримки стабільного економічного й соціального розвитку. Цей процес передбачає управління, акумуляцію та розподіл фінансових ресурсів, необхідних для реалізації стратегічних цілей. Раціональне бюджетне планування формує підґрунтя для довгострокового розвитку, вдосконалення інфраструктури та підвищення якості суспільних послуг.

Бюджетне планування орієнтоване на ефективне управління фінансами громади шляхом аналізу доходів і витрат, визначення пріоритетних сфер фінансування та оптимального розподілу коштів. В Україні цей процес залишається актуальним, особливо в умовах обмеженості ресурсів, посиленої агресії РФ проти України. Сучасні підходи, такі як програмно-цільове бюджетування, дозволяють адаптувати ресурси під конкретні потреби громади. Наприклад, фінансування освітніх, медичних чи транспортних проєктів часто базується на реальних запитах мешканців із можливістю залучення додаткових інвестицій або грантів [36].

Фінансова база місцевих бюджетів формується за рахунок податкових і неподаткових надходжень, трансфертів, запозичень та інвестицій. Податкові доходи, зокрема місцеві збори (податок на майно, єдиний податок для підприємців, екологічний збір тощо), дають змогу громадам самостійно планувати видатки. Окрім того, частина загальнодержавних податків, таких як податок на доходи фізичних осіб, надходить у місцеві бюджети, що забезпечує їх фінансову стабільність.

З огляду на зростаючі виклики, пов'язані з війною та дефіцитом державного бюджету, бюджетне планування в Україні виступає інструментом, який допомагає оптимізувати використання ресурсів. Його роль у забезпеченні фінансової автономії громад є вирішальною, адже саме від цього залежить їх здатність розв'язувати актуальні економічні та соціальні завдання [7].

Неподаткові доходи є додатковим джерелом фінансування для громад і включають надходження від оренди майна, продажу земель, штрафів, платних послуг і прибутків від діяльності комунальних підприємств. Наприклад, орендні платежі можуть використовуватися для підтримки житлово-комунальної сфери або реалізації соціальних проектів, таких як модернізація шкіл чи будівництво громадських просторів [6, с. 45-51].

Суттєву роль у фінансовому забезпеченні відіграють міжбюджетні трансферти, що включають субвенції та дотації. Субвенції спрямовуються на фінансування конкретних державних програм, наприклад у сфері освіти чи охорони здоров'я, тоді як дотації компенсують недостатню фінансову спроможність окремих громад. У 2023 році, наприклад, громади західного регіону України використали значну частину трансфертів для підтримки медичних і освітніх установ, що дозволило забезпечити доступність цих послуг навіть у громадах із обмеженими економічними ресурсами [7].

Інвестиції та залучення зовнішніх коштів є важливими складниками фінансової стійкості місцевих громад. Співпраця з приватним сектором, участь у міжнародних грантових програмах, таких як ті, що пропонуються ЄС чи ПРООН, відкривають широкі можливості для реалізації масштабних ініціатив. Залучені донорські кошти можуть бути спрямовані на розбудову інфраструктури, оновлення енергетичних систем чи удосконалення транспортної мережі. Запозичення, зокрема випуск місцевих облігацій, допомагають фінансувати довгострокові проекти за умови ефективного управління борговими зобов'язаннями.

Рациональне управління фінансами потребує прозорості, громадського контролю та впровадження сучасних технологій. Наприклад, електронні

платформи для адміністрування податкових надходжень, автоматизація бюджетних операцій і відкритий доступ до фінансової звітності значно підвищують ефективність використання бюджетних коштів.

Фінансова система громади — це не просто інструмент виконання поточних завдань, а й механізм, що сприяє залученню інвестицій, стимулює економічне зростання та покращує добробут мешканців. Її розвиток вимагає постійного вдосконалення, орієнтованого на підвищення автономії та ефективності управління.

Задля фінансової стабільності громади необхідно враховувати її економічний потенціал, демографічні характеристики та стан інфраструктури. Партнерства між органами місцевого самоврядування, приватними інвесторами та громадськими організаціями відкривають додаткові джерела фінансування і сприяють впровадженню інновацій. Наприклад, ініціативи в галузі зеленої енергетики чи цифровізації послуг можуть значно скоротити витрати і водночас покращити якість життя мешканців.

Сучасні підходи до управління ресурсами, які враховують особливості кожної громади, є запорукою їхнього сталого розвитку та соціальної стабільності [26]. Одним із практичних інструментів є застосування механізмів державно-приватного партнерства (ДПП) у впровадженні великих інфраструктурних проєктів, зокрема в будівництві транспортних шляхів, модернізації житлово-комунального господарства чи впровадженні ефективних систем управління відходами. Завдяки цьому громади отримують доступ до фінансування, яке значно перевищує їхні власні бюджетні можливості, а також набувають технологічного й управлінського досвіду від приватного сектору.

Фінансове забезпечення територіальних громад — це не лише механізм виконання поточних завдань, а й інструмент для стимулювання економічного розвитку, залучення інвестицій і поліпшення якості життя мешканців. Постійна модернізація цієї системи, спрямована на підвищення фінансової автономії та управлінської ефективності, формує основу для довготривалого розвитку громад і їхньої соціальної стабільності. Для забезпечення фінансової стійкості

територіальних громад необхідно впроваджувати сучасні підходи до управління ресурсами, враховуючи унікальні особливості кожної громади, зокрема економічний потенціал, демографічні показники та стан інфраструктури. Перспективним напрямом у цьому контексті є розвиток партнерських відносин між громадськими організаціями, приватними інвесторами та місцевою владою. Такі партнерства не лише сприяють додатковому фінансуванню, а й стимулюють пошук інноваційних рішень для оптимізації використання наявних ресурсів [44. с25].

Конкурентоспроможність територіальної громади визначає її здатність приваблювати інвестиції, розвивати економіку та забезпечувати стійке зростання. Досягнення цього вимагає створення сприятливих умов для підприємницької діяльності, модернізації інфраструктури та покращення рівня життя мешканців.

Ефективне використання доступних ресурсів, оптимізація витрат і формування позитивного інвестиційного клімату є основними чинниками успіху. Також важливу роль відіграє розвиток інноваційних рішень, підтримка малого та середнього бізнесу, а також інвестування в освіту та професійну підготовку місцевого населення. Наприклад, організація навчальних програм або створення бізнес-інкубаторів може стимулювати економічну активність та залучення молоді до підприємництва.

Зміцнення конкурентних переваг громади сприяє збільшенню фінансових надходжень, підвищенню її фінансової незалежності та забезпеченню соціальної стабільності. Це створює підґрунтя для довгострокового розвитку, що відповідає потребам сучасного суспільства та глобальних викликів [6].

Варто звернути увагу на науковий підхід Л. Муркович, яка на основі аналізу зарубіжних напрацювань виокремлює кілька підходів до вивчення територіальних громад, а саме: екологічний підхід, психологічний підхід, етнографічний підхід, соціологічний підхід, економічний підхід. Л. Муркович зазначає, що територіальна громада в Україні є первинним елементом системи місцевого самоврядування, що покликана забезпечити захист інтересів жителів

певної адміністративно-територіальної одиниці. Важливою її ознакою в Україні науковець виокремлює саме соціальні зв'язки, що виникають між її членами і скріплюють її, та підкреслює їх важливу роль (міжособистісне спілкування, спільна праця і відпочинок, взаємні послуги, єдина система, розподіл, управління тощо) [34]. Випуск місцевих облігацій є потужним фінансовим інструментом для залучення коштів на стратегічні ініціативи. Залучені ресурси можуть бути спрямовані на будівництво сучасних медичних установ, шкіл, покращення громадського транспорту або модернізацію систем водопостачання. Ці інвестиції забезпечують довготривалий вплив, сприяючи сталому соціально-економічному прогресу громади.

Іншим важливим напрямом є впровадження енергоефективних технологій, які дозволяють значно знизити витрати на енергоресурси. Наприклад, модернізація освітлення вулиць або утеплення громадських будівель допомагає заощаджені кошти спрямовувати на вирішення першочергових соціальних потреб. Громади також мають активно використовувати можливості міжнародних грантових програм, які підтримують екологічні та енергозберігаючі проєкти. Такі ініціативи не лише сприяють фінансовій оптимізації, а й підвищують екологічну свідомість мешканців, формуючи сприятливі умови для життя і розвитку.

Розвиток внутрішнього туризму має значний потенціал для збільшення доходів місцевих бюджетів. У громадах з унікальним культурним або природним спадком варто створювати туристичні маршрути, організовувати фестивалі та ярмарки, що привертають увагу відвідувачів. Це допоможе не тільки збільшити туристичні збори, але й сприятиме розвитку місцевого бізнесу.

Підтримка малого та середнього бізнесу може значно покращити економічну ситуацію на місцях. Податкові пільги, бізнес-інкубатори та індустріальні парки сприяють активізації підприємництва. В сільських громадах розвиток кооперативів дає змогу збільшити виробничі потужності та залучити додаткові інвестиції.

Ці стратегії дозволять громадам зберігати фінансову незалежність та забезпечити сталий розвиток, що позитивно позначиться на якості життя їхніх мешканців.

1.2. Механізми та джерела фінансування розвитку територій

Фінансування місцевих громад в Україні здійснюється через різноманітні процеси та джерела, що забезпечують необхідні ресурси для виконання місцевих програм, підтримки інфраструктури та надання послуг. Головними джерелами фінансування є податкові та неподаткові надходження, трансферти з державного бюджету, а також інвестиції, кредити та нові фінансові інструменти, які дозволяють залучати додаткові ресурси та партнерів.

Доходи місцевих бюджетів включають не лише основні податкові надходження, але й додаткові джерела, такі як доходи від оренди комунального майна або плати за адміністративні послуги. Ці ресурси дозволяють громадам не тільки покривати поточні витрати, а й інвестувати у розвиток та модернізацію. Нижче наводиться таблиця, що відображає структуру доходів місцевих бюджетів за 2014-2023 роки.

Таблиця 1.1

Доходи місцевих бюджетів України за 2014-2023 рр., млрд грн

Доходи місцевих бюджетів	Одиниці виміру	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Податкові надходження	млрд грн	60,2	107	151,7	191,9	233,9	275	290	351,8	398,1	441,9
	%	32,5	36,3	41,4	39,2	41,7	48,7	60,9	60,1	63,1	67
Неподаткові	млрд грн	6,3	11,3	16,4	22	25,3	26,1	21,5	27,2	22	36,5

надходження	%	3,4	3,8	4,5	4,5	4,5	4,6	4,5	4,6	3,5	5,5
Доходи від операцій з капіталом	млрд грн	1,6	1,8	2	2,2	2,6	2,9	3,5	3,5	2,3	3,6
	%	0,9	0,6	0,5	0,4	0,5	0,5	0,7	0,6	0,4	0,5
Державні трансфери	млрд грн	116,8	174	195,4	272,6	298,9	260,3	160,2	202,7	208,2	177,6
	%	63	59,1	53,4	55,7	53,3	46,1	33,7	34,6	33	2
Цільові фонди	млрд грн	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,8	0,4
	%	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Разом	млрд грн	185,3	294,5	366	489,2	561,2	564,9	475,88	585,8	631,4	660
	%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Примітка. Розраховано автором за даними [1].

В період з 2014-2023 рр. обсяг доходів місцевих бюджетів з кожним наступним роком зростає і на кінець досліджуваного періоду склав 660 млрд грн (табл. 1). Якщо у 2014 р. їх дохід становив лише 185,4 млрд грн, то вже у 2019 р. зріс майже у три рази та перейшов межу у 500 млрд грн [1].

У 2020 році місцеві бюджети зазнали незначного зменшення доходів на 89,1 млрд грн порівняно з попереднім роком, що можна пояснити глобальною пандемією Covid-19. Вона спричинила додаткові непередбачувані витрати, зокрема на охорону здоров'я та соціальні програми. Ще більш серйозним викликом стало повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року, яке викликало окупацію, масову міграцію, гуманітарні кризи та значне скорочення бізнес-активності. Попри ці труднощі, загальний рівень податкових надходжень до місцевих бюджетів залишався стабільним або навіть зростав, що свідчить про адаптацію економіки та ефективність податкової системи на місцях.

Це явище підтверджує, що навіть у складних умовах глобальних та регіональних криз, місцеві бюджети мають потенціал для стійкого розвитку за умови належної організації фінансової політики та підтримки місцевих ініціатив.

На початку досліджуваного періоду державні трансфerti займали 63% доходів місцевих бюджетів, у 2020 році цей показник знизився до 33,7%, у 2023 році – до 26,9%. Таке явище можна пояснити реформою місцевого самоврядування в основу якого покладено принцип децентралізації, тобто надання бюджетам на місцях незалежності та самостійності. Хоча й децентралізація розпочалася ще в 2014 році, проте Україна перейшла до більш децентралізованої системи, де місцеві бюджети влади отримали значно більшу автономію у зборі та використанні податкових доходів, що сприяло збільшенню фінансової стійкості та їх розвитку лише з 2019 року [1].

Попри значний прогрес у фінансовій децентралізації, бюджети громад України досі значною мірою залежать від державних трансфертів, які складають приблизно третину їхніх доходів. Особливу увагу варто звернути на податкові надходження, адже вони є основним джерелом фінансування місцевих бюджетів. Згідно з аналізом динаміки податкових надходжень за 2014–2023 роки (рис. 1), спостерігається значне зростання цих доходів: вони збільшилися в 7 разів, що еквівалентно 381,7 млрд грн, і в 2023 році досягли 441,9 млрд грн, що складає 67% від усіх надходжень.

З 2019 року податкові надходження стали основним джерелом доходів місцевих бюджетів, що свідчить про їхню дедалі більшу фінансову автономію [1]. Завдяки впровадженню заходів з податкового регулювання, навіть під час воєнного стану місцеві бюджети не тільки зберегли, а й збільшили свої надходження. Це показує, що громади здатні ефективно адаптуватися до кризових умов та зміцнювати свою фінансову стабільність.

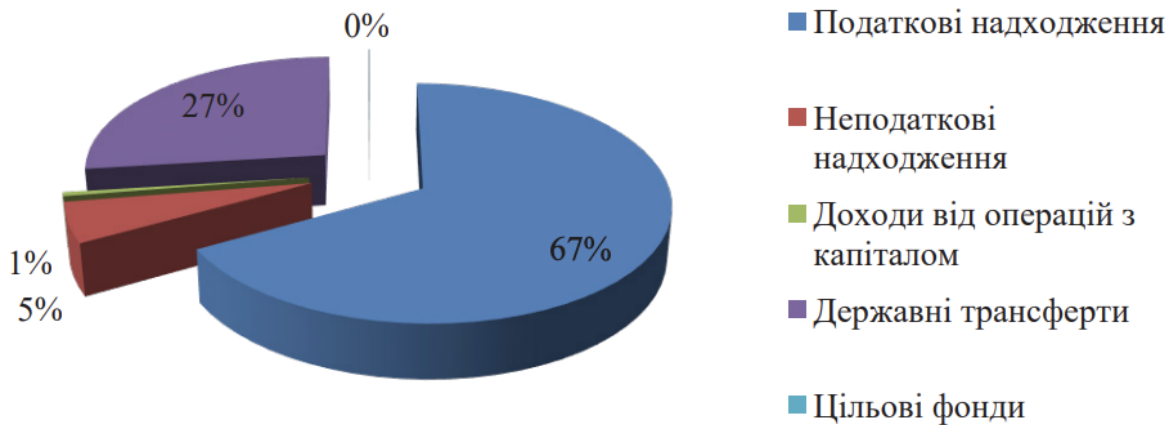

Рис. 1.1. Структура доходів місцевих бюджетів України за видами надходжень у 2023 році, %

Джерело: побудовано за [1]

Податкові надходження місцевих бюджетів формуються завдяки загальнодержавним (ПДФО, податок на прибуток, акцизний податок тощо) і місцевим податкам (єдиний податок, податок на нерухоме майно, плата за землю). Найбільший вклад у структуру цих надходжень вносить ПДФО. Хоча протягом останніх дев'яти років спостерігається змішана динаміка збільшення доходів від цього податку, їх сума зросла в 12,7 разів, досягнувши 289,4 млрд грн у 2023 році порівняно з 22,8 млрд грн у 2014 році. Коливання частки ПДФО у загальних податкових надходженнях місцевих бюджетів зберігається, але відчутний ріст відзначається з 2015 року, коли децентралізація почала активно впроваджуватися. Тоді доходи місцевих бюджетів від цього податку подвоїлися, досягнувши 59,4 млрд грн [1].

Таблиця 1.2

Динаміка та структури податкових надходжень до місцевих бюджетів України за 2014-2023 рр., млрд грн

Доходи місцевих бюджетів	Одиниці виміру	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
ПДФО	млрд грн	22,8	59,4	78,9	110	138,	165,	177,	212,2	272,1	289,4

						1	4	8			
	%	37,9	55,5	52,0	57,3	59,0	60,1	61,3	60,3	68,4	65,5
Єдиний податок	млрд грн	10,1	11,5	17,1	23,4	29,5	35,2	38	46,2	47,2	55,7
	%	16,8	10,7	11,3	12,2	12,6	12,8	13,1	13,1	11,9	12,6
Податок на землю	млрд грн	16,3	18,6	25,7	26,4	27,3	32,8	31,5	35,3	29,6	34,5
	%	27,1	17,4	16,9	13,8	11,7	11,9	10,9	10,0	7,4	7,8
Акцизний податок	млрд грн	4,2	5,3	8,3	8,7	8,3	9,5	10,8	11,7	13,1	22,3
	%	7,0	5,0	5,5	4,5	3,5	3,5	3,7	3,3	3,3	5,0
Податок на прибуток підприємств	млрд грн	1,2	4,3	6	9	9,6	11,4	10	16,6	12,2	14,5
	%	2,0	4,0	4,0	4,7	4,1	4,1	3,4	4,7	3,1	3,3
Інші податки та неподаткові надходження	млрд грн	3,9	8,3	9,9	12,1	16,6	15,8	16,1	22	16,7	24,6
	%	6,5	7,8	6,5	6,3	7,1	5,7	5,6	6,3	4,2	5,6
Податок на нерухоме майно	млрд грн	1,7	1,9	2,2	2,4	3,6	4,9	5,8	7,8	7,1	9,1
	%	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,8	0,9
Разом	млрд грн	60,2	107	151,7	191,9	233,9	275	290	351,8	398,1	441,9
	%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Примітка. Розраховано автором за даними [1].

У 2023 році частка ПДФО в податкових надходженнях місцевих бюджетів склала 65,5%, що є зниженням на 2,9% порівняно з попереднім роком. Водночас у 2022 році було зафіксовано рекордне значення цього податку — 68,4%, що на 7,9 процентних пункти більше, ніж у 2021 році. Таке значне збільшення ПДФО у 2022 році було спричинене надходженнями від грошового забезпечення військовослужбовців. Однак з 1 жовтня 2023 року, згідно з новим Законом

України від 08.11.2023 3428-IX «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України», було виключено військовий ПДФО, що стало причиною значного зменшення податкових надходжень до місцевих бюджетів [38].

Однією з основних проблем у системі сплати та зарахування ПДФО є те, що цей податок надходить до місцевого бюджету залежно від реєстрації юридичних осіб, хоча більшість послуг споживаються громадянами за місцем їхнього проживання [24]. Для вирішення цього питання було б доцільно перенаправити ПДФО до тих громад, які фактично надають соціальні послуги своїм жителям. Це забезпечить більшу справедливість у розподілі ресурсів, зважаючи на економічні інтереси платників податків. Крім того, зарахування ПДФО до бюджетів громад, де створені робочі місця, може стати потужним стимулом для розвитку місцевого бізнесу [31].

Єдиний податок займає другу позицію за обсягом серед податкових надходжень до місцевих бюджетів. Хоча його динаміка схожа з ПДФО, є й специфічні особливості. За період з 2014 по 2023 роки доходи від цього податку зросли на 45,6 млрд грн — з 10,1 млрд грн у 2014 році до 55,7 млрд грн у 2023 році, що в п'ять разів більше. Найменше надходжень від єдиного податку було в 2014 році, що можна пояснити реформами в системі оподаткування: багато платників не змогли витримати зростання конкуренції та збільшення податкового навантаження, що призвело до їхнього виходу з ринку [40].

У 2023 році єдиний податок демонстрував значний ріст, збільшившись на 8,5 млрд грн (15,2%) порівняно з попереднім роком. Це пов'язано з адаптацією податкового законодавства до умов воєнного стану: для платників 3 групи єдиного податку знизили ставку з 5% до 2%, а також підвищили ліміт річного доходу з 7,6 млн грн до 10 млрд грн. Крім того, було скасовано обмеження щодо кількості працівників. Такі зміни сприяли значному зростанню кількості платників єдиного податку в 2023 році — з 1686,3 тис. до 1755,6 тис. осіб,

зокрема серед ФОП першої групи (з 207,7 тис. до 210,4 тис.), другої групи (з 555,3 тис. до 601,8 тис.) та третьої групи (з 897 тис. до 918,1 тис.).

З 1 серпня 2023 року набрав чинності Закон № 3219-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» [31]. Згідно з ним, підприємці, які до 31 липня 2023 року використовували спрощену систему оподаткування з 2% ставкою, автоматично повернулися до попередньої системи, яку застосовували до цього, чи то єдиний податок, чи загальна система. На мою думку, цей крок може мати негативні наслідки для економіки та значно вплинути на дохідну частину місцевих бюджетів. Загалом, хоча єдиний податок є важливою і стабільною статтею доходів місцевих бюджетів, багато громад висловлюють занепокоєння тим, що сплата податку здійснюється за місцем реєстрації ФОП, а не за місцем ведення бізнесу, що призводить до втрат для місцевих бюджетів [39].

Плата за землю займає третє місце серед джерел доходів місцевих бюджетів, становлячи 7,8% від загальної суми податкових надходжень у 2023 році. Хоча протягом досліджуваних років спостерігається позитивна динаміка — від 16,3 млрд грн у 2014 році до 55,7 млрд грн у 2023 році (збільшення на 39,4 млрд грн, або в три рази), її частка в структурі загальних податкових надходжень зменшилася в 3,5 рази — з 27,1% у 2014 році до 7,8% у 2023 році [1]. Зокрема, у 2022 році частка плати за землю різко впала до 7,4% через скасування нарахування та сплати мінімальних податкових зобов'язань за земельні ділянки на тимчасово окупованих територіях та в зонах бойових дій. Зважаючи на мінутання значної частини території України, яке затягнеться на кілька років, малоймовірно, що в найближчому майбутньому плата за землю стане важливим джерелом доходів для місцевих бюджетів.

Акцизний податок займає четверте місце серед податкових надходжень місцевих бюджетів, зростаючи в п'ять разів з 2014 по 2023 рік. Однак, динаміка його надходжень була нестабільною: у 2018 році спостерігався спад до 8,3 млрд грн, але вже у 2019 році акциз знову почав збільшуватися, досягнувши 11,7 млрд

грн у 2021 році. В умовах воєнного стану в 2023 році його надходження виросли на 9,2 млрд грн [1]. Це пояснюється введенням у 2022 році механізму зарахування 5% акцизного податку з роздрібного продажу тютюнових виробів та електронних сигарет до місцевих бюджетів [39].

Податок на прибуток займає п'яту позицію серед місцевих податкових надходжень. За досліджуваний період його обсяг зріс на 13,3 млрд грн, що в десять разів більше порівняно з 2014 роком, досягнувши 14,5 млрд грн у 2023 році. Частка податку на прибуток в загальній сумі надходжень була змінною, з піковими значеннями у 4,7% в 2017 та 2021 роках [39]. Важливо відзначити, що цей податок розподіляється між державним і місцевим бюджетами залежно від типу підприємства. Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, займає менше 1% у структурі місцевих податкових надходжень. Проте його значення зростає: у 2023 році цей податок склав 9,1 млрд грн, порівняно з 7,1 млрд грн у 2022 році та 1,4 млрд грн у 2014 році. На мою думку, цей податок має значний потенціал для подальшого зростання, оскільки є частиною податкової системи на майно разом із податками на землю і транспорт, і його розвиток пов'язаний з інтеграцією українського законодавства до норм ЄС [31].

1.3. Роль місцевих бюджетів у фінансовій незалежності громад

Фінансова незалежність територіальних громад (ТГ) є важливим аспектом процесу децентралізації, що сприяє зміцненню місцевого самоврядування та сталому розвитку територій. Доходи громад формуються на основі законодавчих актів, які визначають джерела надходжень та їх адміністрування. У структурі доходів виділяються як власні надходження, так і трансферти з державного бюджету.

Фінансова самодостатність громади характеризується двома основними ознаками: по-перше, здатністю приймати самостійні рішення щодо формування,

розподілу та використання фінансових ресурсів; по-друге, наявністю достатніх ресурсів для забезпечення виконання як власних, так і делегованих повноважень органами місцевого самоврядування. Отже, фінансово самодостатньою є громада, яка має достатній обсяг фінансових ресурсів для автономного управління ними з метою виконання своїх завдань, надання високоякісних послуг населенню та забезпечення сталого розвитку в короткостроковій та довгостроковій перспективі [27].

Характеризуючи фінансове забезпечення територіальних громад і регіонів, окремі автори вживають поняття “фінансовий потенціал”. Так, наприклад, А. Буряченко розглядає фінансовий потенціал на рівні регіону і визначає його як “спроможність акумулювати фінансові ресурси за допомогою використання наявних дохідних джерел та формування сприятливого інвестиційного клімату завдяки застосуванню відповідних інструментів з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку відповідної території” [44, с. 20]. Вчений окреслює матеріальну основу фінансового потенціалу – це фінансові ресурси, акцентує на кінцевій меті, яка полягає у забезпеченні розвитку регіону через формування сприятливого інвестиційного клімату. Подібний підхід до визначення сутності фінансового потенціалу застосовує О. Дем’янчук, характеризуючи його як сукупну “можливість суб’єктів адміністративно-територіальної одиниці в межах стійких економічних відносин формувати, розподіляти та ефективно використовувати фінансові ресурси для виконання органами місцевого самоврядування основної функції – забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці” [21, с. 97]. Як і у визначенні попереднього автора, робиться акцент на ефективному управлінні фінансовими ресурсами для забезпечення збалансованого розвитку території.

Аналіз наукових досліджень з фінансового забезпечення місцевого самоврядування та досвід формування спроможних територіальних громад в Україні дозволили визначити основні елементи та умови, необхідні для

забезпечення фінансової незалежності громад на сучасному етапі розвитку місцевого самоврядування в країні (табл. 1).

Таблиця 1.3

**Компоненти та умови забезпечення фінансової самодостатності
територіальних громад**

Компоненти	Умови забезпечення
Інституційна	Розмежування завдань між органами державної влади і місцевого самоврядування
	Узгоджена нормативно-правова база функціонування місцевого самоврядування
	Система протидії корупції
	Політичний плюралізм на місцевому рівні
	Співробітництво територіальних громад
	Участь громадян в управлінні фінансами територіальної громади
Організаційна	Науково обґрунтоване поточне і перспективне планування, зокрема у сфері бюджету
	Звітування органів і посадових осіб місцевого самоврядування перед членами територіальної громади
	Система фінансового контролю на рівні територіальної громади
	Система оцінювання забезпечення потреб жителів територіальної громади в суспільних благах за рахунок коштів місцевих бюджетів
Фінансова	Розподіл доходів і видатків між державним і місцевими бюджетами з врахуванням розмежування завдань між органами державної влади і місцевого самоврядування
	Достатній обсяг власних доходів місцевих бюджетів для виконання власних повноважень органів місцевого самоврядування
	Самостійні права органів місцевого самоврядування у сфері місцевого оподаткування
	Ефективна система трансфертів місцевим бюджетам з державного бюджету з метою повного фінансування делегованих державних повноважень

	Актуальний кредитний рейтинг органу місцевого самоврядування
	Сприятливий інвестиційний клімат в територіальній громаді
Інформаційна	Інформування органами місцевого самоврядування громадськості про власну фінансову діяльність
	Наявність незалежних засобів масової інформації
	Рівень прозорості місцевого бюджету
	Ефективні комунікації місцевої влади з громадськістю
Кадрова	Наявність кваліфікованих фахівців з питань управління фінансами територіальної громади
	Безперервна система підвищення кваліфікації кадрів
	Стимулювання кращих результатів роботи фахівців
	Формування кадрового резерву

Джерело: побудовано за [27]

У табл. 1.3 наведено основні умови для забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад, а також аспекти, що потребують вдосконалення чи впровадження. Для формування фінансово незалежних громад необхідні такі компоненти: інституційна, організаційна, фінансова, інформаційна та кадрова. Інституційні засади є фундаментальними, адже вони охоплюють як правові, так і неформальні норми, що визначають функціонування органів місцевого самоврядування. У зв'язку з цим важливо чітко визначити в нормативно-правових актах завдання, права та повноваження для новостворених громад, враховуючи розмежування функцій між державними органами та органами місцевого самоврядування.

Організаційна та фінансова складові є ключовими, адже вони забезпечують дві основні умови фінансової самодостатності: незалежність у фінансовому управлінні та достатні фінансові ресурси. Однак без належної

інформаційної та кадрової підтримки реальна фінансова самодостатність громад є малоімовірною [27].

Висновки до розділу 1

Підводячи підсумки першого розділу, можна стверджувати, що фінансова стабільність та самодостатність територіальних громад є основою їхнього сталого розвитку та ефективного функціонування в умовах децентралізації. Розвиток фінансової спроможності громад безпосередньо залежить від ефективного використання наявних ресурсів, а також від здатності залучати додаткові фінансові потоки. Таким чином, ефективне бюджетне планування, яке орієнтується на раціональний розподіл ресурсів, є важливим чинником забезпечення стабільного розвитку інфраструктури, покращення якості послуг та забезпечення сталості фінансової бази.

Особливо важливими для фінансової спроможності є як податкові, так і неподаткові доходи, оскільки вони формують основу для реалізації стратегічно важливих проєктів. Міжбюджетні трансферти, інвестиції та залучення зовнішніх фінансових ресурсів через міжнародні гранти та партнерства з приватними інвесторами дозволяють значно підвищити фінансову спроможність громади. Використання сучасних технологій для оптимізації фінансових процесів, забезпечення прозорості та громадський контроль також стають важливими інструментами для досягнення більш ефективного управління бюджетними коштами. Однак для забезпечення фінансової стабільності та самодостатності громад необхідно враховувати не тільки економічний потенціал, але й демографічні характеристики, стан інфраструктури та соціальні потреби місцевого населення. Постійне вдосконалення управлінських механізмів, а також розвиток партнерських відносин із державними та приватними структурами, є необхідною умовою для забезпечення сталого розвитку громад і підвищення якості життя їхніх мешканців.

Державно-приватне партнерство (ДПП) є важливим інструментом, що сприяє залученню додаткових фінансових ресурсів і передового технологічного досвіду для реалізації значних інфраструктурних ініціатив, таких як будівництво доріг чи оновлення системи житлово-комунального господарства. Це дозволяє громадам здійснювати проекти, які значно перевищують їхні бюджетні можливості, надаючи доступ до інноваційних технологій управління та інвестицій.

Фінансова база громади не лише необхідна для вирішення поточних завдань, але й є основою для розвитку економіки, залучення інвестицій і покращення рівня життя населення. Для досягнення фінансової стабільності та незалежності громади повинні застосовувати сучасні методи управління ресурсами, що враховують специфіку кожної території. Зокрема, важливим є створення партнерств між органами місцевого самоврядування, приватними компаніями та громадськими організаціями, які допомагають залучати фінансування та забезпечувати ефективне використання ресурсів. Рівень конкурентоспроможності громади, здатність залучати інвестиції і розвивати економіку залежить від умов для розвитку підприємництва та інфраструктури. Підтримка малого та середнього бізнесу, інвестиції в освіту та інноваційні технології сприяють економічній активності, залученню молоді до підприємницької діяльності та зміцненню фінансової незалежності громади, що, в свою чергу, забезпечує соціальну стабільність.

Згідно з проведеним аналізом наукових підходів до фінансового забезпечення місцевих громад, можна запропонувати власне визначення фінансової самодостатності територіальних громад. Така громада має достатні фінансові ресурси, які дозволяють органам місцевого самоврядування ефективно виконувати свої функції та завдання, надавати населенню високоякісні послуги і забезпечувати стабільний розвиток території. Важливими характеристиками фінансової самодостатності є незалежність у прийнятті рішень щодо управління ресурсами та здатність забезпечити необхідний рівень фінансування для виконання місцевих завдань. Для забезпечення повноцінного функціонування

фінансово самодостатніх громад необхідно створити умови для розвитку таких компонентів, як інституційна, організаційна, фінансова, інформаційна та кадрова складові. Кожен з цих елементів має значний потенціал для сприяння успішному впровадженню реформ, але й залишається ряд невирішених проблем, які вимагають уваги з боку державних і місцевих органів влади. У майбутньому перспективи досліджень у сфері фінансової самодостатності громад полягають у розробці системи показників, яка дозволить оцінювати рівень фінансової самодостатності з урахуванням сучасних методичних підходів. Це дозволить ефективніше втілювати принципи фінансової самодостатності в практичну діяльність місцевих громад.

Розділ 2

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

2.1. Фінансовий потенціал Львівської області

Фінансовий потенціал територіальних громад Львівської області визначається їх здатністю створювати власні фінансові ресурси, ефективно використовувати бюджетні кошти та залучати додаткові фінансові потоки для реалізації місцевих ініціатив. Завдяки процесу децентралізації, який сприяє більшій фінансовій незалежності громад, обласні бюджети формуються через податкові надходження, неподаткові платежі та трансферти з державного бюджету, що дозволяє забезпечити рівномірний розвиток регіонів. Громади Львівської та Тернопільської областей активно використовують можливості децентралізації для оптимізації своїх доходів, підвищення якості місцевих послуг і зміцнення соціально-економічної стабільності.

Децентралізація влади є важливим елементом сучасного політичного управління в багатьох європейських країнах. В Україні цей процес розпочався у квітні 2014 року, коли Кабінет Міністрів України ухвалив розпорядження № 333-р, яке затвердило Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, а також “План заходів щодо її реалізації”. Цей крок став основою для розвитку децентралізації в Україні (Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування..., 2014).

У процесі активного створення об’єднаних територіальних громад стало важливим розробити єдину методику для визначення їх спроможності. Тому в квітні 2015 року Кабінет Міністрів України затвердив «Методику формування спроможних територіальних громад», яка регулює правила об’єднання громад. За цією методикою (у редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 24

січня 2020 р. № 34), рівень спроможності оцінюється за кількома критеріями (Про затвердження Методики..., 2015), серед яких:

- 1.чисельність постійного населення громади;
- 2.кількість учнів у загальноосвітніх закладах на території громади;
- 3.площа громади;
- 4.індекс податкоспроможності місцевого бюджету;
- 5.частка місцевих податків у бюджетних надходженнях громади.

Числові значення цих критеріїв для оцінки спроможності громад наведені у таблиці 2.1 [49].

Таблиця 2.1

**Критерії оцінювання рівня спроможності територіальних громад
України**

Критерій	Показник критерію	Числове вираження критерію
Кількість мешканців, що постійно проживають на території досліджуваної територіальної громади	до 3 тисяч осіб	0,3
	від 3 до 7 тисяч осіб	0,6
	понад 7 тисяч осіб	1
Кількість учнів, котрі здобувають освіту у закладах загальної середньої освіти, розташованих на території досліджуваної територіальної громади	до 300 осіб	0,3
	300–500 осіб	0,6
	понад 500 осіб	1
Площа території досліджуваної територіальної громади	до 200 км ²	0,3
	200–400 км ²	0,6
	понад 400 км ²	1
Індекс податкоспроможності бюджету досліджуваної територіальної громади	до 0,3	0,3
	0,3–0,9	0,6
	понад 0,9	1
Частка місцевих податків і зборів у доходах бюджету досліджуваної територіальної громади	0–20%	0,3
	20–40%	0,6
	понад 40%	1

Джерело: побудовано за [49]

Загальний рівень спроможності територіальних громад оцінюється як сума значень різних критеріїв. Відповідно до встановлених рекомендацій, на основі цього розрахунку громади поділяються на три категорії:

- громади з низьким рівнем спроможності (від 1,5 до 2,1);
- громади середнього рівня спроможності (від 2,2 до 3,8);
- громади з високим рівнем спроможності (від 3,9 до 5).

У рамках проведеного дослідження були оцінені 73 територіальні громади Львівської області на 2023 рік. Отримані результати показали значні розбіжності в оцінках громад за різними критеріями, серед яких:

- 1.Індекс податкоспроможності бюджету громади.
- 2.Площа території громади.
- 3.Частка місцевих податків та зборів у доходах бюджету громади.

Особливо виражена різниця спостерігається за критерієм податкоспроможності бюджету. Так, найбільший показник цього індексу зафіксовано у Солонківській громади (3,29), що в 19,35 разів перевищує показник Стрілківської громади (0,17). Подробиці цього аналізу наведені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Аналіз рівня спроможності територіальних громад Львівської області згідно з індексом податкоспроможності

Показник критерію	Числове вираження критерію	Територіальна громада	Показник індекс	Територіальна громада	Показник індекс
до 0,3	0,3	Стрілківська	0,17	Добросинсько-Магерівська	0,26
		Журавненська	0,23	Хирівська	0,27
		Добромільська	0,24	Підкаміньська	0,28
0,3–0,9	0,6	Боринська	0,3	Белзька	0,54
		Ралівська	0,3	Буська	0,54
		Рудківська	0,33	Старосамбірська	0,55
		Козівська	0,35	Новояричівська	0,57
		Судовишлянська	0,36	Трускавецька	0,57
		Бісковицька	0,38	Розвадівська	0,58
		Турківська	0,38	Бориславська	0,58
		Лопатинська	0,39	Жовківська	0,59
		Меденицька	0,39	Миколаївська	0,61
		Великолюбінська	0,41	Дрогобицька	0,62
		Новороздільська	0,41	Куликівська	0,68
		Комарнівська	0,42	Золочівська	0,68
		Ходорівська	0,42	Жидачівська	0,69
		Красненська	0,43	Городоцька	0,75
		Східницька	0,45	Новокалінівська	0,77
		Щирецька	0,45	Червоноградська	0,77
		Заболотцівська	0,46	Жовтанецька	0,78
		Мостиська	0,48	Добротвірська	0,79
		Бібрська	0,49	Тростянецька	0,8

		Поморянська	0,5	Радехівська	0,84
		Глинянська	0,5	Моршинська	0,85
		Гніздицівська	0,5	Бродівська	0,86
		Грабовецько-Дулібівська	0,52	Зимноводівська	0,86
		Перемишлянська	0,53	Стрийська	0,88
		Сокальська	0,53	Шегинівська	0,88
		Рава-Руська	0,53		
понад 0,9	1	Кам'янка-Бузька	0,95	Оброшинська	1,32
		Самбірська	0,96	Львівська	1,49
		Сколівська	0,97	Новояворівська	1,57
		Великомостівська	1,2	Івано-Франківська	1,85
		Давидівська	1,23	Славська	1,9
		Підберіздівська	1,25	Сокільницька	2,09
		Мурованська	1,3	Яворівська	2,25
		Пустомитівська	1,32	Солонківська	3,29

Джерело: побудовано за [31]

Результати, наведені в таблиці 2, свідчать, що більшість територіальних громад Львівської області (51 громада) мають середні показники індексу податкоспроможності, що коливаються між 0,3 та 0,9. У 16 громадах цей показник перевищує 0,9, більшість із яких відносяться до міських територіальних громад. У шести громадах індекс податкоспроможності не досягає 0,3, що вказує на обмежену спроможність покривати власні видаткові потреби без зовнішньої допомоги.

Особливу увагу заслуговує той факт, що на 2023 рік лише 13 громад, серед яких Пустомитівська, Оброшинська, Львівська, Великомоствівська, Новояворівська, Давидівська, Івано-Франківська, Підберіздівська, Славська, Мурованська, Сокільницька, Яворівська та Солонківська, показали індекс податкоспроможності понад 1,0, що означає їхню незалежність від дотацій з державного бюджету.

Щодо площі територій, середній розмір громад Львівщини становить більше ніж 299 км², що є меншим за середній показник по Україні, який дорівнює 377,63 км². Більшість громад (32) мають площу в межах 206–379 км², як показано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Аналіз рівня спроможності територіальних громад Львівської області за площею території

Показник критерію	Числове вираження критерію	Територіальна громада	Площа, км 2	Територіальна громада	Площа, км 2
до 200 км 2	0,3	Сокільницька	34	Підберізіцівська	124
		Зимноводівська	34	Моршинська	125
		Мурованська	44	Великолюбінська	135
		Оброшинська	44	Судововишнянська	144
		Самбірська	44	Грабовецько-Дулібівська	145
		Пустомитівська	97	Жовтанецька	152
		Новороздільська	102	Бориславська	162
		Гніздичівська	106	Жидачівська	183
		Розвадівська	109	Комарнівська	184
		Куликівська	113	Солонківська	186
		Щирецька	115	Тростянецька	190
200– 400 км 2	0,6	Добротвірська	206	Журавненська	281
		Поморянська	209	Меденицька	296
		Трускавецька	215	Рудківська	298
		Красненська	216	Добромільська	299
		Бісковицька	216	Миколаївська	305
		Новояричівська	222	Львівська	316
		Хирівська	222	Рава-Руська	319
		Глинянська	224	Великомостівська	319
		Давидівська	230	Підкаміньська	323
		Червоноградська	230	Стрілківська	327
		Ралівська	232	Ходорівська	329
		Добросинсько-Магерівська	239	Старосамбірська	341
		Заболотцівська	240	Кам'янка-Бузька	348
		Новокалинівська	260	Лопатинська	378
		Шегинівська	265	Турківська	387
		Новояворівська	273	Городоцька	389
понад 400 км 2	1	Східницька	420	Сколівська	574
		Дрогобицька	421	Перемишлянська	576
		Івано-Франківська	430	Золочівська	635
		Бібрська	434	Бродівська	643
		Славська	437	Боринська	659
		Мостиська	444	Буська	669
		Козівська	445	Сокальська	684
		Жовківська	454	Радехівська	716
		Белзька	462	Яворівська	849
		Стрийська	550		

Джерело: побудовано за [36]

Слід зазначити, що дев'ять із десяти найбільших громад Львівської області за площею належать до категорії міських. Також спостерігається значна варіативність в розмірах територій: найбільша громада області — Яворівська (849 км²), що в 25 разів перевищує площу Зимноводівської громади (34 км²). Аналіз демографічних характеристик територіальних громад показує високу спроможність більшості з них. Зокрема, за чисельністю населення всі громади, окрім Заболотцівської, демонструють високі показники. Кількість жителів варіюється від 6157 осіб у Заболотцівській ТГ до 777,234 осіб у Львівській громаді. Аналогічна ситуація спостерігається і за кількістю учнів: всі 73 громади області є спроможними за цим критерієм, з числом учнів, що варіюється від 530 у Поморянській громаді до 89,107 у Львівській ТГ.

На основі наведених даних було розраховано інтегральні показники спроможності територіальних громад Львівщини та складено рейтинг за методикою, затвердженою Урядом України. Найвищі показники спроможності мають Східницька громада (4,6), а також Яворівська, Славська, Сколівська, Підберізцівська та Івано-Франківська громади (по 4,3) (рис. 2.1).

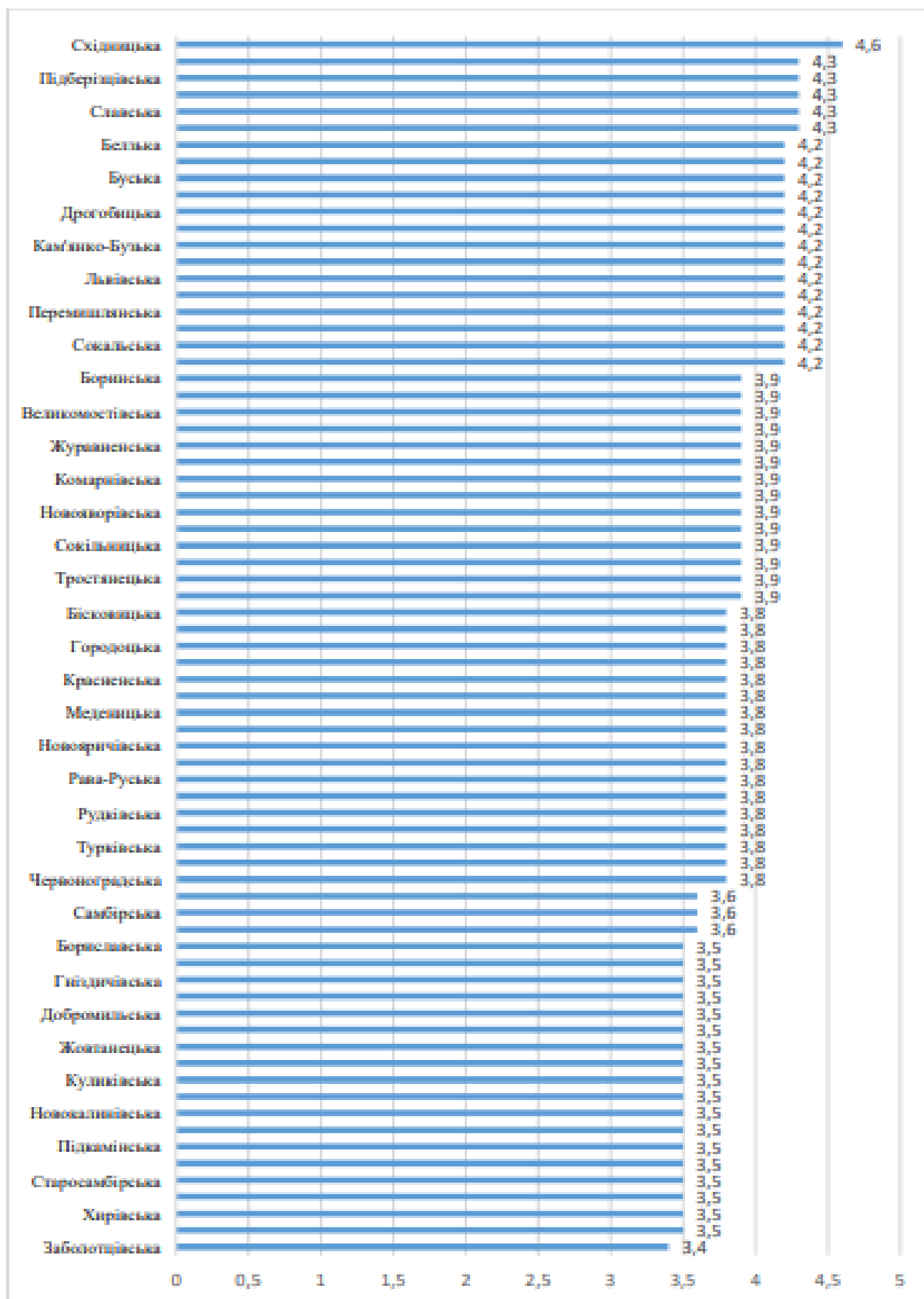

Рис. 2.1. Рейтинг територіальних громад Львівської області згідно з критеріями спроможності

Джерело: побудовано за [31]

Найнижчий рівень спроможності зафіксовано у Заболотцівській (3,4 од.), Шегинівській, Новокалінівській, Підкаміньській, Великолюбінській та Гніздичівській громадах (по 3,5 од.). Як уже зауважували, оцінковий рівень спроможності громад згідно з Методикою Уряду визначають на основі суми числових значень критеріїв оцінки рівня спроможності. Відповідно до цих критеріїв, Львівщина характерна відносно високим ступенем спроможності громад, оскільки середній показник в області становить 3,9. У межах області жодна громада не має низького рівня спроможності, 39 громад – середній рівень спроможності (показник від 3,4 (Заболотцівська ТГ) до 3,8 (Червоноградська ТГ), 34 громади – високий рівень спроможності (від 3,9 (Сокільницька ТГ)) до 4,6 (Східницька ТГ) (рис. 2.2).

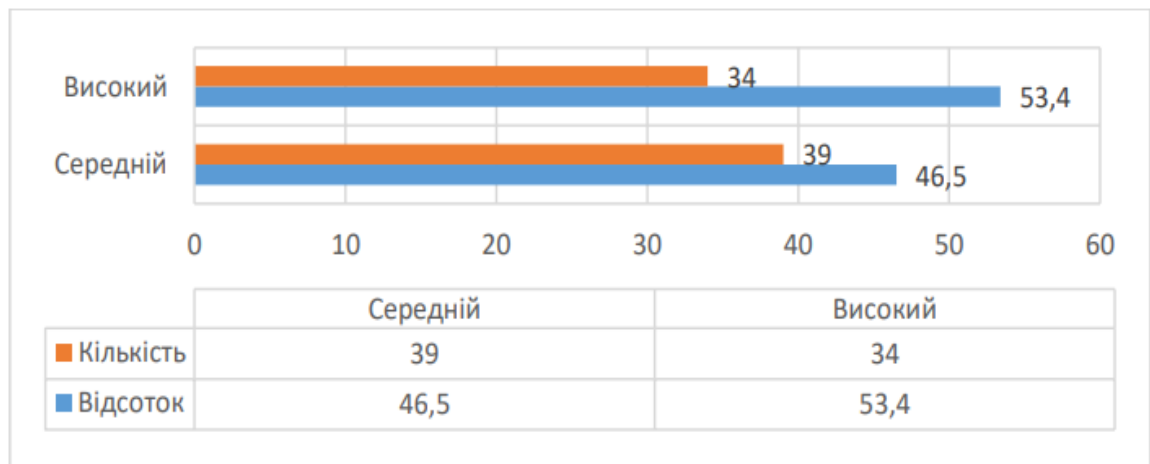

Рис. 2.2. Розподіл територіальних громад Львівської області залежно від рівня їхньої спроможності за підсумками 2023 року

Джерело: побудовано за [18]

Варто зауважити, що 33 громади області (45,2 % від загальної кількості) не показали низького рівня спроможності за жодним критерієм, 40 громад (54,79 % від загальної кількості) – лише по одному із критеріїв, і лише три (4,1 % від загальної кількості) – Самбірська, Солонківська та Оброшинська – за двома критеріями. Частково це пояснюємо невеликою площею громад, які створені на основі одно іменних населених пунктів.

Різниця в соціально-економічному розвитку територій України, а також диспропорції у формуванні та використанні ресурсів, призводять до

неможливості місцевих громад повноцінно надавати гарантовані державою послуги. Для подолання цих нерівностей застосовується система міжбюджетного вирівнювання, яка передбачає перерозподіл фінансових ресурсів і надання трансфертів.

Бюджетна децентралізація створила нову модель фінансового вирівнювання, що покращила податкоспроможність територій та змінила підходи до взаємодії між державним та місцевими бюджетами. Попри складну ситуацію, зумовлену воєнним станом, механізм бюджетного вирівнювання залишається ефективним. Далі розглянемо принципи горизонтального вирівнювання податкоспроможності бюджетів територіальних громад в Україні (рис. 2.3).

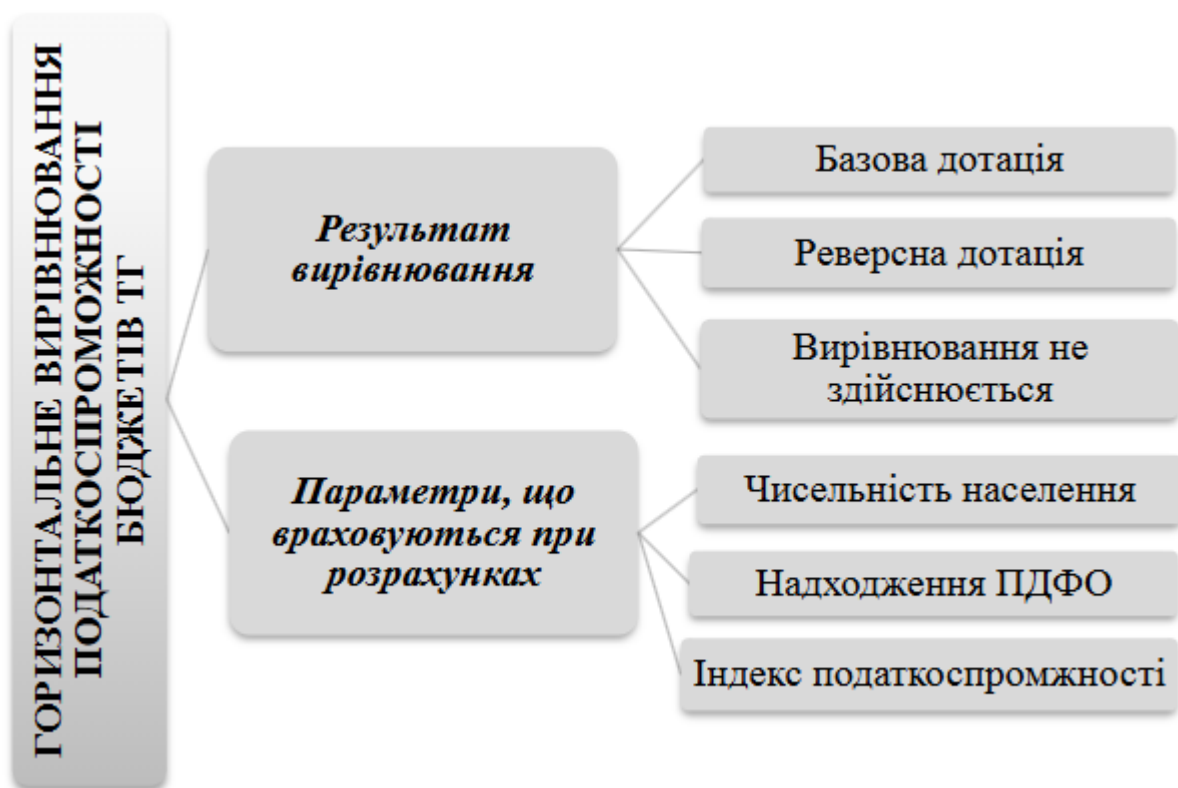

Рис. 2.3. Механізм горизонтального вирівнювання податкоспроможності бюджетів територіальних громад в Україні

Джерело: складено на основі [34]

Механізм горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів передбачає наступне:

- Якщо індекс податкоспроможності громади менший за 0,9, вона отримує базову дотацію, що складає 80% суми, необхідної для досягнення значення цього індексу рівно 0,9;

- Якщо індекс перевищує 1,1, з місцевого бюджету в державний бюджет передається реверсна дотація, що дорівнює 50% перевищення над значенням 1,1;

- Якщо індекс знаходиться в межах 0,9-1,1, вирівнювання не проводиться.

Варто зазначити, що під час воєнного стану реверсні дотації не перераховуються з місцевих бюджетів до державного. Згідно з Бюджетним кодексом України, індекс податкоспроможності визначає співвідношення податкоспроможності місцевих бюджетів до середнього рівня по країні на душу населення. Він переглядається не частіше ніж раз на рік, за винятком випадків змін у адміністративно-територіальній структурі чи податковому законодавстві.

Розрахунок цього індексу ґрунтується лише на надходженнях від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), інші податкові надходження не враховуються. Тобто, індекс податкоспроможності — це співвідношення ПДФО на одну особу в громаді до аналогічного показника по Україні.

На сьогодні українське законодавство не має чіткого визначення терміну «податкоспроможність територіальної громади». Також серед вітчизняних науковців немає єдиного підходу до трактування цього поняття. Наприклад, Коломієць Т.В. та Патицька Х.О. трактують податкоспроможність як здатність громади залучати податкові надходження, враховуючи виключення коштів, необхідних для власних потреб громади [30, с. 15]. Водночас Бачо Р.Й., Потокі Г.Ф. і Іллар Е.Й. визначають цей показник як обсяг доходів, який можуть забезпечити місцеві бюджети за умов максимальних податкових зусиль органів місцевого самоврядування [36, с. 113]. Для оцінки рівня податкоспроможності територіальних громад Львівської області в умовах воєнного стану було доцільно вибрати по одній громаді з кожного району області, з приблизно однаковим числом населення. Такий підхід дозволяє створити рівні умови для порівняння, а також виявити чинники, що впливають на варіацію рівня податкоспроможності.

З метою дослідження було обрано сім громад для аналізу: Давидівська сільська ТГ (Львівський район), Добромиська міська ТГ (Самбірський район), Сколівська міська ТГ (Стрийський район), Великомошівська міська ТГ (Червоноградський район), Івано-Франківська селищна ТГ (Яворівський район), Красненська селищна ТГ (Золочівський район), та Меденицька селищна ТГ (Дрогобицький район). Для аналізу було використано індекс податкоспроможності кожної громади за 2021-2023 роки [28] (рис. 2.4).

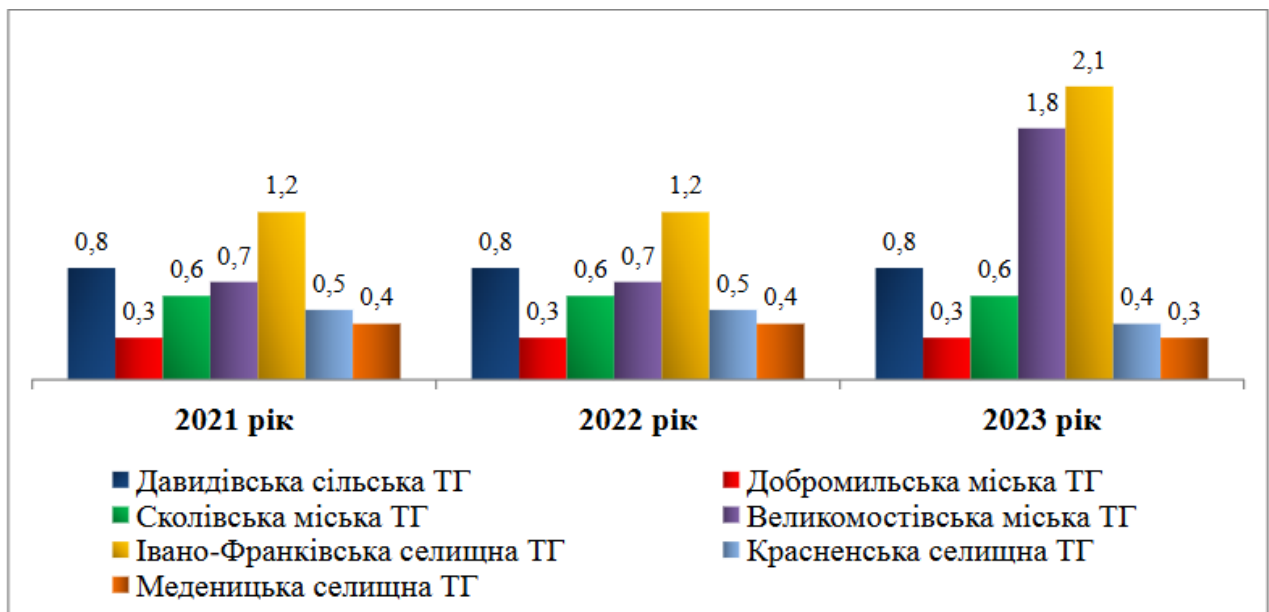

Рис. 2.4. Індеси податкоспроможності територіальних громад Львівської області в 2021-2023 рр.

Джерело: складено на основі [28]

Згідно з аналізом даних, представлених на рис. 2.4. протягом 2021-2023 років індекс податкоспроможності в трьох досліджених громадах (Давидівська сільська, Добромиська міська та Сколівська міська) залишався незмінним. У 2022 році, порівняно з 2021 роком, цей показник для Красненської та Меденицької селищних громад також не змінився, але в 2023 році знизився на 0,1. Що стосується Великомошівської міської та Івано-Франківської селищної громад, то їх індекс податкоспроможності залишався сталим у 2022 році порівняно з 2021 роком, однак у 2023 році спостерігався його ріст — на 1,1 та 0,9 відповідно.

Наступним етапом є аналіз обсягів надходжень ПДФО в розрахунку на одного жителя для цих громад, оскільки ці дані є основою для розрахунку індексів податкоспроможності в 2021-2023 роках (рис. 2.5)

Показник	Територіальна громада						
	Давидівська ТГ	Добромилська міська ТГ	Скопівська міська ТГ	Великомостівська міська ТГ	Івано-Франківська селищна ТГ	Красненська селищна ТГ	Меденицька селищна ТГ
2021 рік							
ПДФО в бюджет ТГ за 2019 рік, тис. грн	48 994,5	15 875,9	39 503,5	36 342,3	71 728,9	24 365,0	20 872,2
Населення ТГ станом на 01.01.2020, тис. осіб	20,7	20,1	20,5	16,1	19,9	17,1	18,9
ПДФО на одного жителя ТГ, грн	2 371,0	791,3	1 930,2	2 257,8	3 600,5	1 423,4	1 106,8
2022 рік							
ПДФО в бюджет ТГ за 2020 рік, тис. грн	53 923,6	18 285,7	42 986,2	38 818,1	79 058,0	26 476,9	22 713,2
Населення ТГ станом на 01.01.2021, тис. осіб	20,7	19,9	20,3	16,1	19,8	17,0	18,7
ПДФО на одного жителя ТГ, грн	2 600,7	920,0	2 120,5	2 415,6	3 986,8	1 561,0	1 214,3
2023 рік							
Очікуване надходження ПДФО в бюджет ТГ за 2022 рік, тис. грн	82 900,2	25 594,6	56 444,8	144 495,7	211 444,4	31 771,9	32 419,3
Населення ТГ станом на 01.01.2022, тис. осіб	20,6	19,6	20,0	15,9	19,6	16,8	18,5
ПДФО на одного жителя ТГ, грн	4 021,4	1 304,7	2 818,9	9 086,1	10 797,9	1 896,6	1 750,5

Рис. 2.5. Обсяги надходжень ПДФО до бюджетів ТГ Львівської області в розрахунку на одного жителя громади в 2021-2023 рр.

Джерело: складено на основі [28]

Після проведення розрахунків і аналізу надходжень ПДФО на одного жителя територіальних громад Львівської області за 2021-2023 роки, можна відзначити загальне зростання цього показника у всіх досліджуваних громадах, з найбільшими змінами в 2023 році.

Зокрема, найбільше збільшення обсягів ПДФО на одного жителя спостерігалось в Великомоствській міській (на 6 670,5 грн) та Івано-Франківській селищній (на 6 811,1 грн) громадах. Це зростання, ймовірно, пов'язане з підвищенням податкових надходжень від військовослужбовців, поліцейських та інших осіб, чия діяльність має особливі умови оподаткування, зокрема через грошове забезпечення та винагороди. У дещо меншому обсязі в 2023 році зріс цей показник у Давидівській сільській (на 1 420,7 грн), Добромильській міській (на 384,7 грн), Сколівській міській (на 698,4 грн), Красненській селищній (на 335,6 грн) та Меденицькій селищній (на 536,2 грн) громадах.

У воєнних умовах індекс податкоспроможності двох територіальних громад Львівщини демонструє зростання, ще в трьох громадах він залишається стабільним, тоді як у двох показник знизився. Станом на 2023 рік п'ять із семи громад отримують базову дотацію, а у двох залишаються кошти від реверсної дотації. Це свідчить про достатній і доволі високий рівень податкоспроможності лише двох громад, тоді як інші п'ять нараощують доходи від ПДФО значно повільніше, що збільшує їхню залежність від базової дотації.

З огляду на це, навіть громадам із нинішнім достатнім рівнем фінансової стійкості необхідно посилювати податкоспроможність. Це особливо важливо через можливі подальші непередбачувані виклики війни та їхній потенційний вплив на економічну ситуацію. Збалансоване управління фінансовими ресурсами та впровадження ефективних стратегій розвитку можуть забезпечити більшу незалежність громад від зовнішніх дотацій.

2.2. Державні та місцеві програми підтримки громад

Державні й місцеві програми підтримки є фундаментом для розвитку соціальної та економічної інфраструктури, покращення послуг для громадян і

забезпечення фінансової стабільності регіонів. В Україні функціонує широкий спектр ініціатив, спрямованих на розвиток територій у сферах освіти, медицини, соціального забезпечення, інфраструктури та екології. Такі програми сприяють зменшенню нерівності між регіонами, покращенню доступу до ресурсів і підвищенню якості життя мешканців.

Соціальні ініціативи охоплюють фінансування навчальних закладів, дитсадків і медичних установ. Громади отримують кошти на реконструкцію, придбання сучасного обладнання та виплату зарплат працівникам. У медицині особливий акцент робиться на оснащенні лікарень сучасними технологіями, забезпеченні транспорту для невідкладної допомоги й підвищенні кваліфікації персоналу, що позитивно впливає на якість послуг. Такі програми створюють основу для довготривалого розвитку громад, підвищуючи їхню стійкість до викликів і здатність адаптуватися до нових реалій.

Інфраструктурні програми спрямовані на розвиток транспортної мережі, оновлення доріг, мостів, будівництво водопровідних і каналізаційних систем, що забезпечують комфорт і якість життя мешканців. Наприклад, субвенції держави дозволяють ремонтувати дороги місцевого значення, покращуючи транспортне сполучення та економічні зв'язки між громадами. Якісна інфраструктура сприяє залученню інвесторів, стимулює економічний ріст і створює нові можливості для бізнесу. Не менш важливими є проєкти у житлово-комунальній сфері, які забезпечують населення надійними послугами водопостачання, водовідведення та енергозабезпечення, створюючи умови для стабільного розвитку громад.

Екологічні ініціативи, що впроваджуються на різних рівнях, мають на меті захист довкілля, раціональне використання природних ресурсів і зниження екологічних ризиків. Зокрема, програми з переробки та сортування сміття допомагають зменшити обсяги відходів на полігонах і підвищують обізнаність громадян про важливість екологічної культури. Інші проєкти спрямовані на очищення води, запобігання забрудненню повітря та відновлення зелених зон. Для їх реалізації громади використовують як державні субсидії, так і міжнародну

фінансову підтримку, що дозволяє знизити витрати місцевих бюджетів і досягти довготривалих позитивних змін.

Програми підтримки місцевого бізнесу допомагають створити сприятливі умови для розвитку підприємництва. Вони включають фінансування для малого та середнього бізнесу, навчання, консалтинг, а також гранти для стартапів. Крім того, бізнес може скористатися підтримкою через бізнес-інкубатори, доступ до нових ринків і податкові пільги, що стимулює створення нових робочих місць. У Львівській та Тернопільській областях такі програми активно впроваджуються, що сприяє зростанню економіки та доходів місцевих бюджетів.

Територіальні громади також можуть розробляти місцеві програми, адаптовані до їхніх специфічних потреб і особливостей. Це дозволяє ефективно використовувати ресурси, підтримувати місцеві ініціативи та покращувати умови життя. У Львівській та Тернопільській областях часто реалізуються проекти з енергозбереження, реконструкції інфраструктури, допомоги аграріям і розвитку туризму. Фінансування таких програм може здійснюватися за рахунок місцевих бюджетів або зовнішніх джерел, зокрема партнерів і спонсорів, що дозволяє зменшити навантаження на бюджет.

Ці ініціативи сприяють стабільності регіонів, забезпечують економічне зростання та покращують інфраструктуру, підвищуючи якість життя для мешканців.

2.3. Виклики та проблеми фінансових ресурсів територіальних громад

Війна з росією суттєво вплинула на всі сфери країни, зокрема на фінансові ресурси територіальних громад, створивши нові специфічні ризики. Безпека території стала важливим фактором, що визначає її роль у конфлікті. Війна виявила слабкі й сильні сторони економіки та показала, наскільки ефективним є

місцеве самоврядування у боротьбі з викликами, зокрема щодо фінансування місцевих бюджетів в умовах воєнного стану.

Порівняльний аналіз доходів місцевих бюджетів Львівської області та інших регіонів під час війни показав, що більшість областей України зафіксували приріст власних доходів (рис. 2.6), за винятком окупованих територій (Луганська, Донецька, Херсонська, Запорізька та Харківська області). Проте після коригування на індекс інфляції (рис. 2.7) можна стверджувати, що невеликий приріст спостерігався лише в двох тилових областях – Львівській та Житомирській [43]. Інші регіони завершили рік зі зниженням власних доходів місцевих бюджетів.

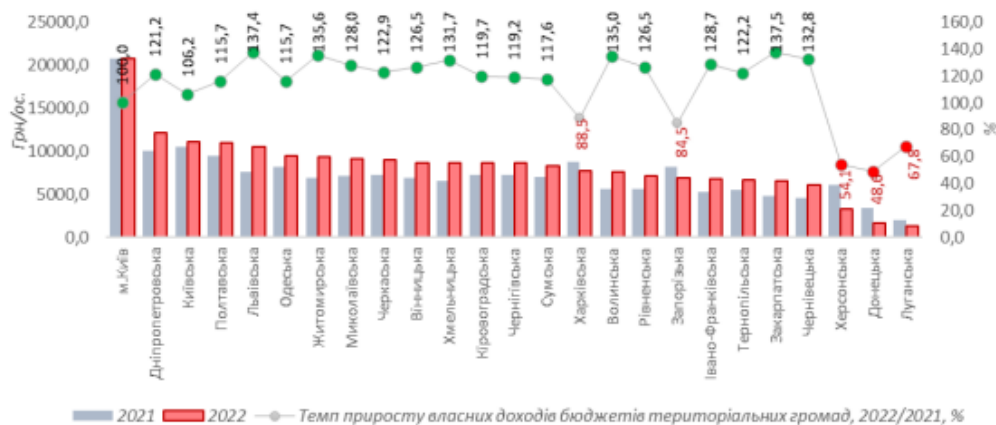

Рис. 2.6. Динаміка власних надходжень місцевих бюджетів територіальних громад у розрізі областей України 2021–2022 рр., без урахування індексу інфляції

Джерело: складено на основі [43]

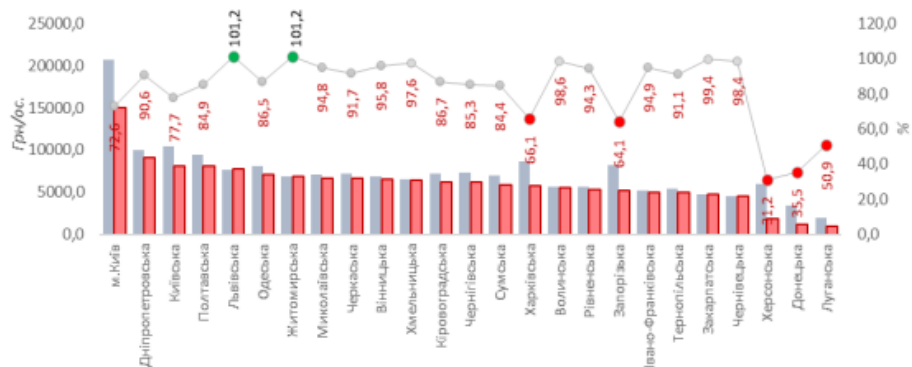

Рис. 2.7. Динаміка власних надходжень місцевих бюджетів територіальних громад у розрізі областей України 2021–2022 рр., з урахуванням індексу інфляції

Джерело: складено на основі [43]

Розвиток територіальних громад Львівщини у 2022 році супроводжувався як новими можливостями для економічного зростання, так і суттєвими викликами. Серед них варто виокремити наступні:

1. Нестабільність правового середовища. Протягом 2022 року спостерігались численні та непередбачувані зміни в законодавстві, що вимагали від органів місцевого самоврядування (ОМС) оперативного коригування своїх планів. Зокрема, через введення воєнного стану, Кабінет Міністрів України затвердив обмеження на видатки спеціальних фондів місцевих бюджетів, що призвело до виконання плану капітальних видатків лише на 62,2%. Водночас виникла потреба в додатковому фінансуванні непередбачених витрат, таких як підготовка інфраструктури, розміщення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та надання допомоги постраждалим [43].

2. Фінансова спроможність залежить від наявності військових частин. В умовах війни значна частина доходів місцевих бюджетів надходила через ПДФО з грошового забезпечення військових. Це призвело до значного посилення фінансової диференціації серед громад, де найбільше зростання спостерігалось в громадах, де були розташовані військові частини. У 2022 році в кожній п'ятій громаді Львівщини надходження від ПДФО зросли в 5–10 разів, а в кожній четвертій – більше ніж у 10 разів порівняно з попереднім роком. Однак у двох громадах приріст був від'ємним. Якщо ж виключити ПДФО від військових, загальний темп приросту становив лише 120%, причому позитивний результат спостерігався лише в 7 громадах (9,5% від усіх) (рис. 2.8.) [43].

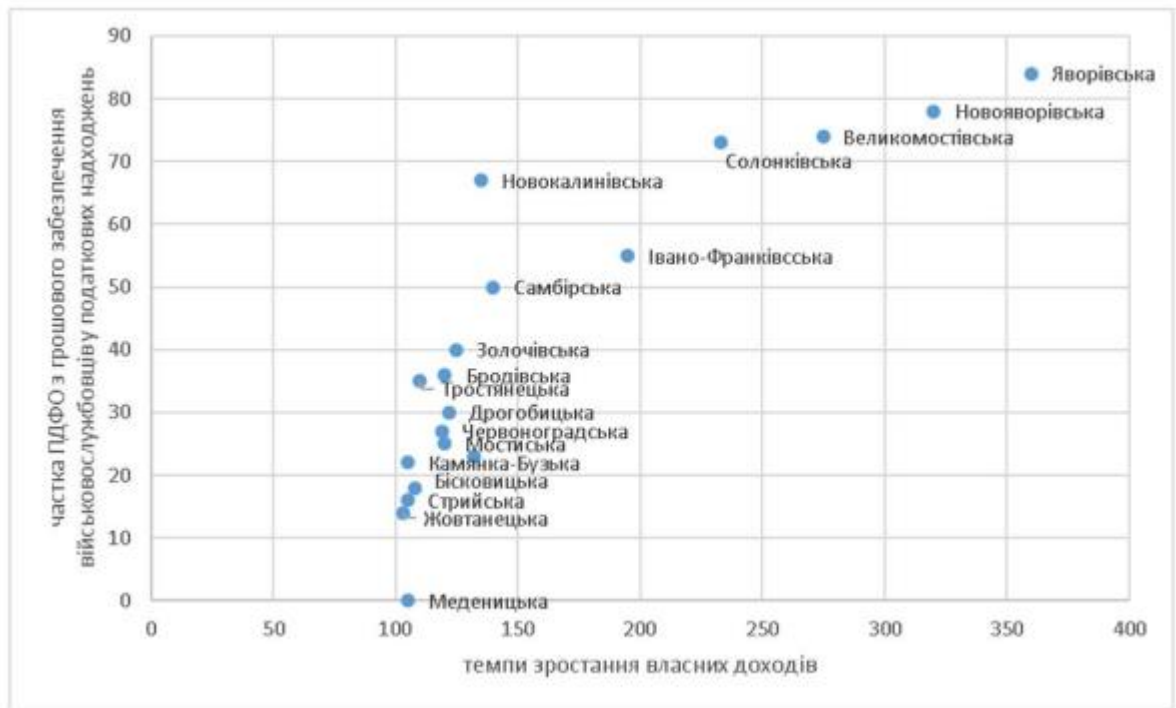

Рис. 2.8. Співвідношення темпів зростання власних доходів територіальних громад та частки ПДФО з грошового забезпечення військовослужбовців у податкових надходженнях 2022/2021рр., %

Джерело: складено на основі [43]

3. Організаційні проблеми в адмініструванні місцевих податків через війну. У Львівській області спостерігалось зниження надходжень податку на землю (-11,6%), що було спричинено кількома факторами. По-перше, органи ДПС не виконували повноцінно функції збору цього податку через технічні проблеми з оновленням програмного забезпечення, необхідного для синхронізації з кадастровими базами. По-друге, зміни в методиці нормативно-грошової оцінки землі призвели до зниження вартості земельних ділянок, що, в свою чергу, зменшило податкові надходження. Окрім того, зміни в законодавстві, що дозволяють окремим категоріям підприємців сплачувати єдиний податок добровільно, а також перехід ФОП третьої групи на ставку 2% замість 5%, також сприяли зниженню обсягів цього податку.

4. Скорочення обсягів трансфертів з державного бюджету. У 2022 році спостерігалось значне скорочення обсягів субвенцій з державного бюджету на місцевий рівень. У Львівській області цей показник знизився на 26,5%. Якщо у

2021 році на місцеві бюджети було передано 25 різних видів субвенцій, то в 2022 році їх кількість скоротилася до 6. Зокрема, частка освітньої субвенції зросла з 69,1% у 2021 році до 91,8% у 2022 році. Це свідчить про значне скорочення фінансування інших важливих сфер, що ускладнило виконання місцевих бюджетних зобов'язань.

У результаті зниження фінансових можливостей більшості громад, значну частину витрат на освітні послуги змушені нести місцеві бюджети. Так, у 2022 році освітня субвенція для Львівської області зменшилася на 2,4% (165,4 млн грн). Зниження обсягів субвенції продовжилося і в 2023 році через коригування формули розподілу, що включало застосування коефіцієнта 0,9 до рівня субвенції 2021 року для всіх громад і виключення додаткових навчальних годин. Як результат, витрати на зарплати педагогів частково покривалися з місцевих бюджетів.

Збільшення фінансового навантаження на місцеві бюджети, особливо на ті громади, що мають низький індекс податкоспроможності (менше 0,3), призводить до значного тиску на їхні фінансові ресурси. У громадах Львівської області з таким індексом, частка видатків на освіту становить 60–77% [43]. У 2022 році освітня субвенція покривала лише 67,1% витрат на освіту, що є зниженням порівняно з 72,7% у 2021 році (рис 2.9). Це веде до необхідності оптимізації освітньої мережі, що, ймовірно, прискориться в умовах зменшення фінансування.

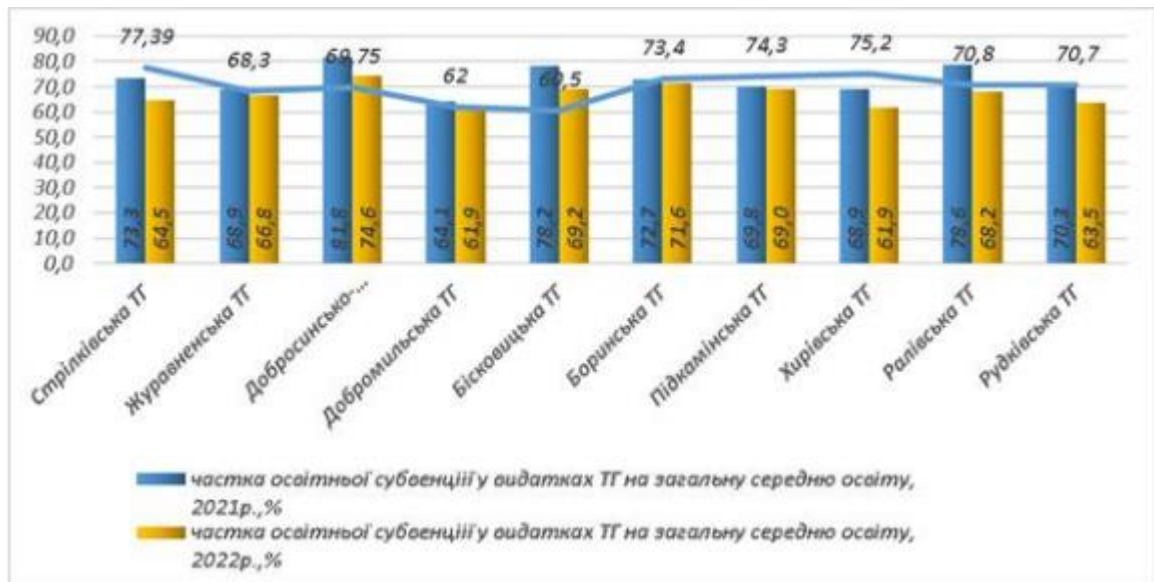

Рис. 2.9. Покриття освітньою субвенцією видатків територіальних громад Львівської області (з індексом податкоспроможності нижче 0,3) на загальну середню освіту, %

Джерело: складено на основі [43]

Попри те, що Львівська область вважається однією з найбезпечніших, місцеві громади стикнулися з новими фінансовими труднощами через війну. Серед основних проблем — зміни в правовому регулюванні, зменшення доходів від земельного податку через нову методику оцінки земель, обмеження видатків спеціального фонду та скорочення трансфертів від держави, зокрема в частині освітньої субвенції. Громадам довелося збільшити видатки на освіту за рахунок власних коштів. Однак війна також принесла нові можливості для розвитку. Наприклад, громади, на яких розташовані військові частини, отримали додаткові надходження від ПДФО з грошового забезпечення військових. Крім того, реверсна дотація стала важливим джерелом для фінансово спроможних громад, що ще більше посилює нерівномірність розвитку територій.

Висновки до розділу 2

Аналіз стану територіальних громад Львівської області свідчить про їх переважно високий та середній рівень спроможності. Це частково обумовлено позитивними демографічними показниками, зокрема кількістю жителів і школярів, що підкреслює значний людський ресурс регіону. У контексті наслідків російської агресії цей потенціал набуває ще більшого значення. Однак помітна значна варіативність за індексом податкоспроможності та часткою місцевих податків і зборів у бюджетних надходженнях громад. У деяких громадах ці показники були вищими через значну частку «військового ПДФО». Загалом, високі результати навіть у складних воєнних умовах підтверджують ефективність децентралізації в області.

Державні програми сприяють вирівнюванню доступу до базових послуг і зменшенню соціально-економічних відмінностей між регіонами. Інвестиції в освітню та медичну інфраструктуру дозволяють модернізувати школи, дитсадки, лікарні та амбулаторії, підвищуючи їхню якість. Інфраструктурні ініціативи, зокрема розвиток транспорту, ремонт доріг, поліпшення систем водопостачання та каналізації, створюють комфортні умови для жителів і сприяють економічному зростанню.

Екологічні проєкти, такі як ефективна утилізація відходів, очищення води й повітря, а також відновлення зелених зон, підтримують сталий розвиток громад. Важливим інструментом у цьому є міжнародні гранти, які допомагають впроваджувати сучасні екологічні технології та зменшують фінансовий тиск на місцеві бюджети.

Підтримка малого та середнього бізнесу відіграє ключову роль у стимулюванні економічного зростання громад. Завдяки податковим преференціям, грантовій допомозі, бізнес-інкубаторам та іншим механізмам заохочення підприємництва громади сприяють створенню нових робочих місць, зростанню доходів населення і наповненню місцевих бюджетів. Особлива увага приділяється кооперативам та сільському підприємству, що забезпечує ефективніше використання наявних ресурсів. Регіональні програми, розроблені з урахуванням специфіки локальних потреб, демонструють високу ефективність

у вирішенні місцевих проблем. Наприклад, у громадах Львівщини та Тернопільщини реалізуються проекти з енергозбереження, реконструкції житлових і громадських будівель, підтримки фермерів, розвитку туризму та охорони навколишнього середовища. Співпраця із зовнішніми партнерами та залучення інвесторів дозволяє громадам знижувати витрати з місцевих бюджетів і отримувати довготривалі вигоди.

Таким чином, державні та регіональні ініціативи формують умови для економічної стабільності, модернізації інфраструктури та поліпшення якості життя. Вони сприяють фінансовій самостійності громад, посиленню соціальної стійкості та адаптації до сучасних викликів, роблячи громади більш конкурентними та стійкими у майбутньому.

Попри статус одного з найбільш безпечних регіонів, Львівщина зіткнулася з новими фінансовими труднощами, спричиненими війною. Серед ключових викликів – нестабільність законодавства, зменшення доходів місцевих бюджетів через зміну методики оцінки земель, обмеження видатків спеціального фонду, скорочення державних трансфертів, зокрема освітньої субвенції. Це змусило громади збільшувати фінансування загальної середньої освіти за рахунок власних ресурсів. Проте в таких умовах відкрилися і нові можливості для розвитку. Зокрема, громади, де розташовані військові частини, отримали суттєве наповнення бюджетів завдяки надходженням ПДФО із зарплат військовослужбовців. Для фінансово спроможних громад додатковою перевагою стала реверсна дотація, яка здебільшого залишалася в їхньому розпорядженні. Це водночас посилило нерівномірність розвитку між громадами, створивши дисбаланс у фінансових можливостях. Таким чином, хоча громади Львівщини зіштовхнулися з низкою викликів, у частини з них виникли нові шанси для зміцнення фінансової бази та реалізації перспективних проєктів.

Розділ 3

ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

3.1. Підвищення ефективності бюджетного управління

Військові конфлікти спричиняють значні фінансові втрати, знижують доходи місцевих бюджетів і створюють нові соціально-економічні проблеми, що ускладнює управління фінансами. У таких умовах необхідно зосередитися на мобілізації внутрішніх ресурсів, оптимізації витрат та забезпеченні прозорості використання бюджетних коштів. Територіальні громади мають коригувати свої фінансові стратегії, зберігаючи при цьому виконання соціальних функцій і підтримку вразливих категорій населення. Важливим чинником є співпраця з міжнародними фінансовими установами та донорами для залучення додаткових ресурсів для відновлення. Планування фінансів під час війни та післявоєнного відновлення є важливим для забезпечення сталого розвитку та економічної стабільності країни [23].

Соціально-економічні труднощі, зумовлені військовим конфліктом, значно впливають на розвиток територіальних громад. Економічні втрати включають руйнування інфраструктури, зниження виробничих потужностей, скорочення робочих місць і втрату податкових надходжень. Соціальні наслідки виявляються через зростання безробіття, збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб та погіршення рівня життя населення. Гуманітарні потреби, такі як медичне обслуговування, освіта та соціальний захист, стають нагальними. Це навантажує місцеві бюджети, що вимагає ефективного управління фінансами для стабільного функціонування громад і відновлення їх економічної бази.

Інноваційні фінансові інструменти можуть стати основою для відновлення територіальних громад після війни. Серед них – місцеві облігації, державно-приватне партнерство та залучення інвестицій. Місцеві облігації дозволяють

громадам залучати довгострокові кошти під доступні відсотки, які можна витратити на відновлення інфраструктури, будівництво нових об'єктів і модернізацію житлового фонду. Однак, для їх успішного використання необхідно забезпечити прозорість і чітке планування, що дозволить зміцнити довіру інвесторів.

Наступним ефективним механізмом залучення приватного капіталу для реалізації публічних проєктів є державно-приватне партнерство. У рамках державно-приватного партнерства органи місцевого самоврядування та приватний сектор спільно фінансують, будують та експлуатують об'єкти інфраструктури, соціальні проєкти та інші важливі ініціативи. Це дозволяє зменшити фінансове навантаження на місцевий бюджет, підвищити ефективність управління проєктами та забезпечити якісне надання послуг населенню. Державно-приватне партнерство сприяє залученню інновацій та передових технологій, що є особливо важливим для повоєнного відновлення.

Залучення інвестицій є основним фактором для відновлення та розвитку громад після війни. Це вимагає створення сприятливих умов для бізнесу, правової стабільності та надання податкових пільг. Місцева влада може співпрацювати з міжнародними організаціями, фінансовими установами та приватними інвесторами, щоб залучити кошти на відновлення інфраструктури, підтримку бізнесу, створення робочих місць і покращення якості життя. Ключем до успіху стане ефективне управління інвестиціями, що забезпечить сталий економічний розвиток та зміцнить фінансову основу громад [23].

3.2. Стратегії залучення інвестицій та міжнародної допомоги

Залучення інвестицій та міжнародної підтримки є важливими інструментами для забезпечення додаткових фінансових ресурсів, необхідних для розвитку інфраструктури та реалізації проєктів на рівні територіальних громад. У рамках ініціативи Ukraine Facility, яка сприяє комплексному

відновленню, особливу увагу варто приділити процесу євроінтеграції, що є невід'ємною частиною майбутнього членства України в ЄС.

Метою Ukraine Facility є: 1) надання підтримки відновленню та модернізації ключових секторів української економіки та соціальної сфери; 2) стимулювання євроінтеграційних процесів, що є необхідним для вступу до ЄС; 3) забезпечення безперервного фінансування для державних послуг; 4) залучення інвестицій у приватний сектор для пришвидшення економічного відновлення; 5) допомога українському суспільству в подоланні наслідків війни та соціальних бар'єрів.

План Ukraine Facility включає низку реформ, поділених на три основні блоки: базові реформи, економічні реформи та розвиток ключових секторів. Окрім того, є крос-секційні напрями, які охоплюють усі розділи плану, зокрема: "зелений" перехід, цифровізація та євроінтеграція.

Перше, що варто відзначити, це блок базових реформ, орієнтований на забезпечення стабільного економічного зростання та підвищення інституційної спроможності. Важливими елементами є: 1) реформа державного управління, спрямована на побудову професійної та антикорупційної служби без кумівства; 2) удосконалення управління державними фінансами, яке передбачає зменшення дефіциту бюджету та скорочення боргового навантаження; 3) реформа судової системи, спрямована на забезпечення прозорого відбору суддів і створення надійної цифрової судової системи для зміцнення довіри інвесторів; 4) посилення боротьби з корупцією і відмиванням грошей для зростання бюджетних доходів, залучення інвестицій і належного виконання антикорупційної стратегії.

До другого блоку відносяться Економічні реформи – створені удосконалити прозору та ефективну систему для залучення інвестицій, підтримка малого та середнього бізнесу, проведення економічних реформ для поліпшення бізнес-клімату, сюди входить п'ять напрямків:

1) фінансові ринки, задля створення кращих умов кредитування для бізнесу та покращення міжнародних зв'язків та довіри інвесторів;

2) управління державними активами, задля зменшення тиску на державний бюджет та підвищення доходів;

3) людськи капітал, задля розвитку культури та міжнародних зв'язків, для створення конкурентних умов праці, підвищення рівня життя, покращення демографічної ситуації;

4) бізнес-середовище, задля залучення та зростання зовнішніх та внутрішніх інвестицій;

5) децентралізація та регіональна політика, задля посилення спроможності регіонів, вдосконалення прозорості та підзвітності місцевого самоврядування, створення регіонального розвитку, підвищення якості життя в усіх регіонах України.

Для ефективної боротьби з корупцією та забезпечення прозорості в урядових і громадських сферах в Україні функціонує система антикорупційних органів, до яких належать: 1) Національне антикорупційне бюро, яке займається незалежними розслідуваннями корупційних злочинів серед вищих посадових осіб; 2) Спеціалізована антикорупційна прокуратура, що здійснює нагляд за дотриманням законів під час досудових розслідувань, які проводяться Національним антикорупційним бюро; 3) Національне агентство з питань запобігання корупції, яке відповідає за формулювання і впровадження державної антикорупційної політики; 4) Вищий антикорупційний суд, що розглядає справи про корупційні правопорушення і забезпечує справедливе правосуддя. Всі ці органи взаємодіють між собою та з іншими державними установами, щоб ефективно протидіяти корупції та підтримувати законність в Україні [42, с. 368–369].

План Ukraine Facility також передбачає проведення кількох етапів консультацій за участю різних сторін. На першому етапі обговорювалися ключові аспекти економічного розвитку, на другому — основна увага була зосереджена на підготовці цього плану. Учасниками консультацій стали: представники центральних органів виконавчої влади, бізнесу, регіональні структури, громадські організації, Верховна Рада та міжнародні партнери [37].

Отже, можна зробити висновок, що План Ukraine Facility визначає чіткий і стабільний курс на здійснення значних державних реформ. Він передбачає значну фінансову підтримку та сприяє євроінтеграції України, що є важливим кроком до відновлення країни та її вступу до Європейського Союзу.

3.3. Рекомендації щодо оптимізації фінансових ресурсів громад

Вибір ефективного фінансового забезпечення територіальних громад має велике значення для успішного реагування на виклики сучасного управління. Фінансові ресурси є основою стабільного функціонування будь-якої соціально-економічної системи, і для територіальних громад це особливо актуально. Їхній фінансовий стан визначається кількома факторами, такими як охоплення кількох населених пунктів, нестача досвіду в управлінні бюджетами, а також прямі міжбюджетні зв'язки з державним бюджетом.

Сучасні виклики актуалізують потребу в реформах місцевого самоврядування та зміцненні повноважень громад, що є важливим кроком до демократизації країни. Об'єднання громад сприяє покращенню соціально-економічної системи та підвищенню добробуту населення, що є пріоритетом для державної політики. Тому громади мають визначати свою стратегію розвитку, враховуючи фінансові можливості. Реалізація цієї стратегії є важливою не лише для наукових досліджень, а й для практичної розробки моделей фінансової стійкості громад та їх соціально-економічного прогресу в майбутньому. Реформи в системі державного управління в Україні передбачають активне залучення громадян до процесів управління, що сприятиме розвитку місцевих територіальних громад [29].

Сучасні тенденції вимагають змін у системах місцевого самоврядування, зокрема в оптимізації управлінських структур та розвитку громадянського суспільства. Однією з ключових стратегій є добровільне об'єднання

територіальних громад, що створює нові можливості для соціального та економічного розвитку. Реформа місцевого самоврядування в Україні, яка почалася понад тридцять років тому, отримала значний розвиток після 2014 року, відкривши нові горизонти для місцевої влади.

Зокрема, за чотири роки впровадження децентралізації було утворено 876 громад, що охоплюють 9 мільйонів осіб. Це дозволило сформувати нові органи місцевого управління з розширеними повноваженнями, які мали на меті покращення соціального забезпечення та стимулювання економічного розвитку. Однак повномасштабне вторгнення змінило ситуацію, спричинивши значні руйнування та масову міграцію, що поставило під загрозу існування багатьох громад (рис. 3.1.).

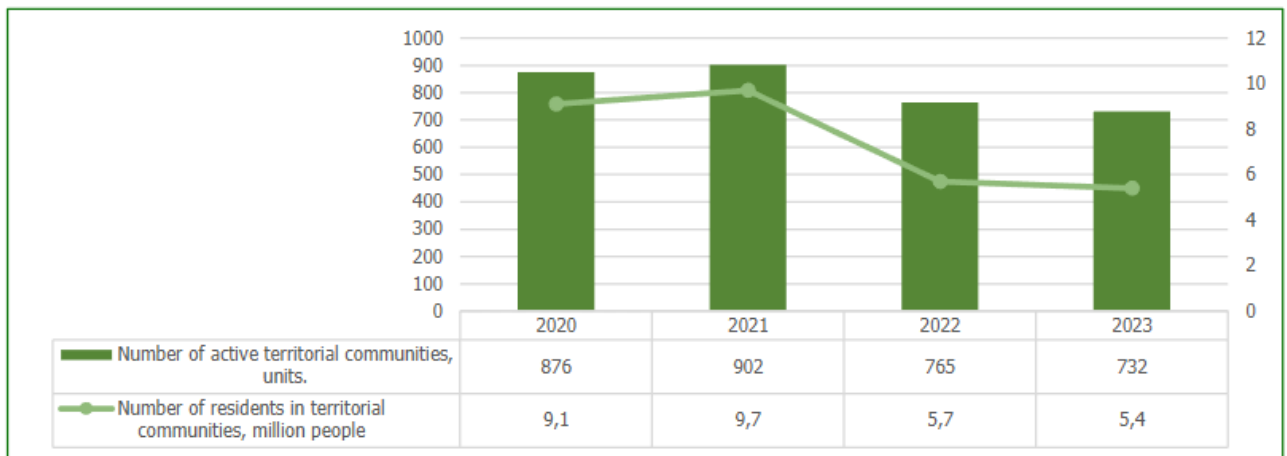

Рис. 3.1. Основні загальні показники діяльності територіальних громад в Україні

Джерело: складено на основі [48]

Загалом, для державного управління важливим є посилення регіонального розвитку та розбудови відповідної державної інфраструктури. Отже, необхідно збільшити фінансування саме цих аспектів [29].

Оптимізація фінансових ресурсів має бути спрямована насамперед на потреби регіонального розвитку та розбудову державної інфраструктури (Рис 3.2)

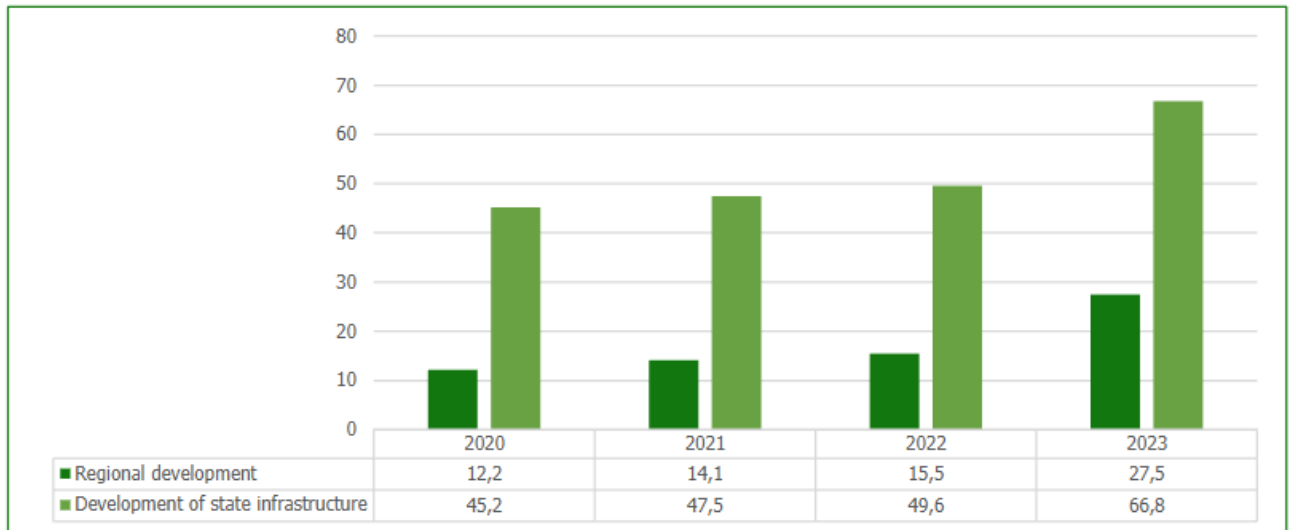

Рис. 3.2. Обсяги державної фінансової підтримки різних сфер розвитку територіальних громад, млрд грн.

Джерело: складено на основі [48]

Одними з найбільших фінансових ресурсів територіальних громад України є наступні: Державні дотації та трансфери; Доходи від комунальної власності; Місцеві податки та збори. З року в рік їх обсяги зростають внаслідок інфляційних процесів, але в цілому кожна з цих форм фінансового забезпечення територіальних громад є важливою і окремо та чи інша громада по-своєму залежить від тієї чи іншої форми підтримки (рис. 3.3)

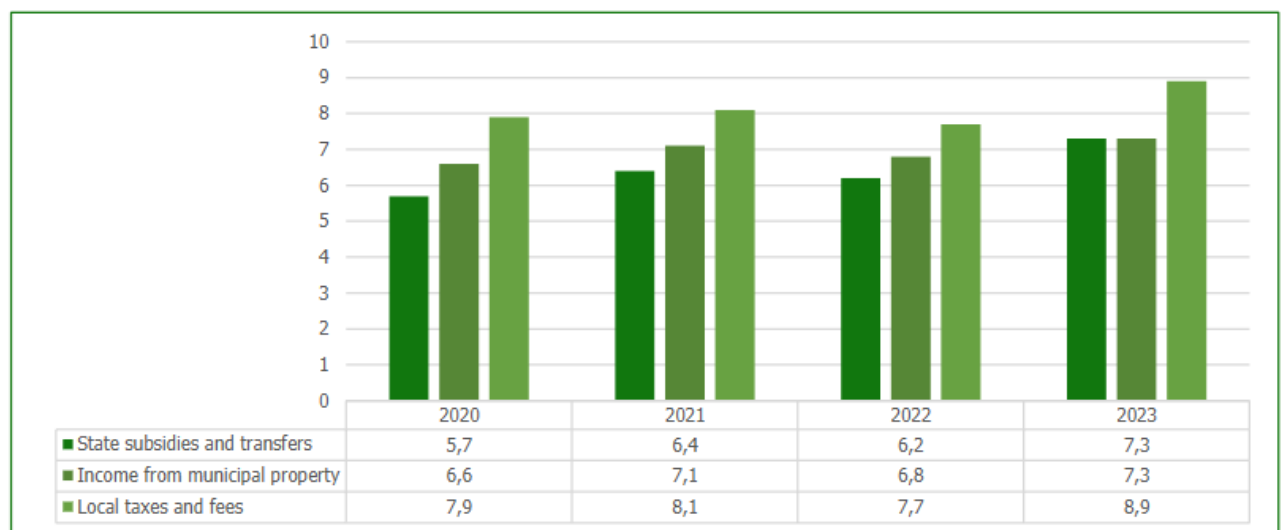

Рис. 3.3. Найважливіші види фінансової підтримки територіальних громад України, млрд грн.

Джерело: складено на основі [48]

Більшість територіальних громад України було сформовано після 2020 року, і вони активно шукають шляхи збільшення доходів через участь у спільних проєктах та отримання фінансової підтримки від держави для покриття основних потреб у розвитку. Однак вплив воєнних дій значно ускладнив ці процеси.

Кожна громада є унікальною соціально-економічною системою з власними потребами в ресурсах і специфічними умовами для функціонування. Для ефективного вибору оптимальних фінансових ресурсів необхідно мати чітке уявлення про доступні варіанти. Для цього було проведено опитування серед керівників кількох територіальних громад Львівської області. Наприклад, Бродівська міська громада, яка охоплює місто Броди та прилеглі села, є однією з найбільших у регіоні. Самбірська міська громада, що включає місто Самбір і навколишні села, активно розвиває інфраструктуру та культурні проєкти. Дрогобицька міська громада, відома своєю історією та культурними подіями, об'єднує місто Дрогобич та прилеглі території.

Такий вибір громад дає можливість ефективно залучити експертів для порівняння та аналізу, що допомогло визначити три основні типи фінансових ресурсів, доступних цим громадам. Перелік ресурсів відображений у Таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Види найбільш доступних фінансових ресурсів для територіальних громад у 2022 році, млн грн

Ресурси	Самбірська Міська територіальна громада	Бродівська Міська територіальна громада	Дрогобицька Міська територіальна громада
Ресурс 1 Державні субсидії та трансферти	165,1	102,8	197,3
Ресурс 2 Доходи від комунальної власності	252,1	207,5	282,5
Ресурс 3 Місцеві податки і збори	312,4	301,9	417,1

Джерело: складено на основі [48]

Порівняння буде здійснюватися з урахуванням обсягу та рівня забезпечення фінансовими ресурсами. Можна виділити кілька варіантів: від мінімального до максимального рівня забезпечення. Для визначення функції корисності необхідно зіставити рівні забезпеченості, зображені на рис. 3, з фінансовими ресурсами, представленими в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Порівняння фінансових ресурсів територіальних громад щодо рівня забезпеченості

Мінімальний рівень	Ресурс 1	Ресурс 2	Ресурс 3
Ресурс 1	(1)	(1/2)	(1/4)
Ресурс 2	(2)	(1)	(1/3)
Ресурс 3	(4)	(3)	(1)
Показник	CI	RI	CR
Розрахунок	3.01	0.01	0.08
Нормальний рівень	Ресурс 1	Ресурс 2	Ресурс 3
Ресурс 1	(1)	(1/3)	(1/6)
Ресурс 2	(3)	(1)	(1/4)
Ресурс 3	(6)	(4)	(1)
Показник	CI	RI	CR
Розрахунок	3.05	0.03	0.05
Максимальний рівень	Ресурс 1	Ресурс 2	Ресурс 3
Ресурс 1	(1)	(1/4)	(1/8)
Ресурс 2	(4)	(1)	(1/5)
Ресурс 3	(8)	(5)	(1)
Показник	CI	RI	CR
Розрахунок	3.09	0.05	0.08

Джерело: складено на основі [48]

Розрахунок функції корисності U_i для зазначених фінансових ресурсів територіальних громад здійснюється за формулою (3):

$$U_i = f(X_1, X_2, \dots, X_n) \quad U_i = f(X_1, X_2, \dots, X_n) \quad U_i = f(X_1, X_2, \dots, X_n)$$

Де:

U_i - функція корисності для i -го ресурсу,
 $X_1, X_2, \dots, X_n$ — параметри, які впливають на корисність, такі як доступність, вартість, ефективність, технологічна сумісність тощо.

Як бачимо, Ресурс 3: Місцеві податки і збори будуть найбільш оптимальними для територіальних громад за нинішніх умов. Так, вони

дозволяють збільшити місцеві бюджети безпосередньо, надаючи громадам більше ресурсів для самостійного розвитку. Крім того, ці фінансові ресурси дозволяють громадам більш ефективно реагувати на конкретні місцеві потреби та виклики, підвищуючи їхню фінансову незалежність та стійкість [29].

Підводячи підсумки дослідження, присвяченого вибору оптимальних фінансових ресурсів для територіальних громад в Україні, можна вирішити актуальні проблеми ефективного управління місцевими ресурсами. Досягнуто важливих результатів: проведено глибокий аналіз поточного фінансового стану громад, застосовано метод попарних порівнянь для визначення найбільш ефективних видів фінансових ресурсів, а також, що важливо, обрано методологічний підхід, який сприяє вибору оптимальних ресурсів для реагування на сучасні виклики державного управління. Практичне значення одержаних результатів розкривається через можливість застосування даного підходу в діяльності територіальних громад в Україні. Розроблені наукові положення та підхід в цілому можуть бути інтегровані в систему оцінки та контролю за використанням фінансових ресурсів територіальних громад Львівської області. Керівництво територіальних громад може використовувати цей підхід для оцінки та визначення оптимальних видів ресурсів, які є необхідними сьогодні. Для системи державного управління запропоновані результати є цінними з точки зору оцінки роботи територіальної громади. Як і будь-яке інше дослідження, ми зіткнулися з низкою обмежень. Крім того, була врахована специфіка лише кількох територіальних громад. Дослідження не є всеохоплюючим, але може стати таким у майбутньому. Також необхідно враховувати не лише фінансові ресурси, а й інші: кадрові, інформаційні тощо.

Було розглянуто лише фінансові ресурси територіальних громад, що потребує подальшого розгляду кадрових та інформаційних ресурсів. Також подальші дослідження можуть включати аналіз впливу оцифрування на ефективність управління фінансовими ресурсами територіальних громад, оцінку потенціалу нових технологій у виявленні та мінімізації ризиків.

Висновки до розділу 3

Повоєнне відновлення України, яке передбачає не лише відновлення зруйнованих територій, а й трансформацію всієї системи місцевого управління, потребує не тільки фінансових впливань, але й виваженого підходу до їх розподілу. Одним із ключових аспектів є стратегічне планування використання фінансових ресурсів, яке повинно бути максимально адаптованим до нових реалій. Тому важливою складовою є вибір фінансових інструментів, які можуть ефективно підтримати відбудову, зокрема, такі механізми як муніципальні облігації, залучення інвестицій через державно-приватне партнерство, а також використання механізмів соціально відповідальних інвестицій. Це дозволить не лише зберегти стабільність на місцевому рівні, а й активно залучати ресурси для розвитку стратегічних проектів.

Одним із найбільш важливих напрямків є розвиток інфраструктури. Відновлення доріг, мостів, енергетичних та водопостачальних мереж – ці аспекти не лише створюють нові робочі місця, але й сприяють стабільному економічному розвитку територій. Водночас, необхідно звернути увагу на покращення соціальних послуг для населення, зокрема, в галузях охорони здоров'я, освіти та житлово-комунального господарства.

Не менш важливим є ефективний контроль за використанням фінансових ресурсів, що забезпечить прозорість та зменшить ризик корупційних проявів. Важливо, щоб громади мали чіткі механізми підзвітності, які дозволяють їм не лише ефективно використовувати надані кошти, але й залучати громадян до процесу прийняття рішень. Така система сприяє зміцненню довіри до органів місцевого самоврядування, що є важливою умовою для стійкого розвитку.

Після воєнних руйнувань територіальні громади повинні стати ключовими гравцями на шляху до відновлення, проявляючи гнучкість і відповідальність при плануванні та використанні фінансів. Необхідно не тільки пристосуватися до нових умов, але й враховувати прогнози на майбутнє, спрямовуючи ресурси на

розвиток інноваційних технологій, цифрових платформ для управління та моніторингу витрат. Цифровізація процесів дозволить значно підвищити ефективність управлінських практик, полегшуючи доступ до інформації та знижуючи можливі фінансові ризики.

Серед важливих завдань на майбутнє варто також виділити посилення співпраці з міжнародними фінансовими установами та урядами інших держав. Залучення міжнародних грантів і кредитів для підтримки відновлення може стати не лише важливим фінансовим інструментом, а й шляхом до інтеграції України в глобальну економіку. Програми допомоги мають враховувати специфіку місцевих потреб, що забезпечить ефективне використання отриманих ресурсів.

Враховуючи цей контекст, важливим є також вивчення впливу новітніх фінансових технологій на відновлення територіальних громад, зокрема, використання блокчейн-технологій для управління бюджетами та прозорого відстеження витрат. Це не лише збільшить ефективність фінансових операцій, але й зміцнить взаємодію між громадянами та органами влади.

Зважаючи на всі вищезазначені фактори, можна зробити висновок, що тільки комплексний підхід до управління фінансовими ресурсами, включаючи інтеграцію інноваційних інструментів, дозволить Україні ефективно відновлюватися та забезпечити стабільний розвиток на місцевому рівні. Тому, надалі важливо продовжити дослідження в цій галузі, враховуючи нові виклики, та використовувати наукові рекомендації для оптимізації процесів управління фінансами на рівні територіальних громад.

Повоєнне відновлення України – це не просто відновлення зруйнованих територій, а й фундаментальна зміна системи місцевого управління. Для цього потрібно не тільки залучати фінансові ресурси, а й підходити до їх розподілу з розумінням нових умов. Одним із найбільш перспективних інструментів для відновлення можуть стати муніципальні облігації, державно-приватне партнерство та соціально відповідальні інвестиції. Вони допоможуть не лише

зберегти стабільність на місцевому рівні, а й стимулювати розвиток важливих проєктів, які матимуть довгостроковий вплив на економіку.

Важливим є і відновлення інфраструктури: дороги, мости, енергетичні та водопостачальні мережі. Ці аспекти не лише нададуть нові можливості для роботи та розвитку, але й створять більш комфортне середовище для місцевих жителів. Крім того, варто звернути увагу на соціальні послуги — охорону здоров'я, освіту та житлово-комунальне господарство, адже саме ці сфери визначають якість життя.

Зокрема, потрібно чітко контролювати витрачання фінансів, щоб уникнути зловживань і забезпечити прозорість. Механізми підзвітності та участь громади в ухваленні рішень мають стати основою для зміцнення довіри до місцевого управління та забезпечення стабільного розвитку.

Для успішного відновлення громадам необхідно бути гнучкими і зібраними. Врахування майбутніх тенденцій, інвестиції в інновації, особливо в цифровізацію управлінських процесів, дозволять значно підвищити ефективність. Цифрові платформи для контролю витрат і управління фінансами знизять можливі ризики й забезпечать більш швидкий доступ до необхідної інформації.

Не менш важливим є залучення міжнародної допомоги. Співпраця з міжнародними фінансовими установами дозволить не лише отримати необхідні ресурси, але й інтегрувати Україну в глобальний економічний процес. Програми допомоги повинні бути адаптовані до потреб місцевих громад, що допоможе краще використати отримані кошти.

Враховуючи останні тенденції, можна також звернути увагу на новітні фінансові технології, такі як блокчейн. Вони допоможуть забезпечити прозорість управління бюджетами і покращити взаємодію між громадянами і органами влади.

Враховуючи всі ці фактори, важливо рухатися комплексно, інтегруючи інноваційні фінансові інструменти. Тільки так можна буде ефективно відновлювати територіальні громади і забезпечити сталий розвиток,

орієнтуючись на потреби людей та майбутні виклики.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи роботу, можна сказати, що фінансова стабільність і незалежність територіальних громад мають вирішальне значення для їхнього сталого розвитку в умовах децентралізації. Важливою умовою зміцнення фінансової спроможності є ефективне використання доступних ресурсів і здатність залучати додаткові фінансові потоки. Для цього необхідне грамотне бюджетне планування, яке дозволяє раціонально розподіляти кошти та забезпечувати розвиток інфраструктури, покращення послуг і фінансову стабільність громади.

Податкові та неподаткові доходи формують основні надходження, які забезпечують реалізацію важливих ініціатив. Міжбюджетні трансфери, інвестиції та міжнародні гранти, а також співпраця з приватними інвесторами дозволяють значно зміцнити фінансову базу громади. Водночас впровадження новітніх технологій для оптимізації фінансових процесів, прозорість у витрачанні коштів та громадський контроль сприяють більш ефективному управлінню фінансами. Для вирішення поточних завдань і розвитку економіки важливо не лише мати фінансову базу, а й створювати умови для зростання рівня життя місцевих жителів. Громадам необхідно впроваджувати сучасні методи управління ресурсами, враховуючи особливості кожної території. Взаємодія між місцевими органами влади, приватним сектором і громадськими організаціями дозволяє ефективно залучати додаткові фінанси та ресурси, що сприяє сталому розвитку. Співпраця між державним і приватним сектором відкриває нові можливості для залучення інвестицій і сучасних технологій для реалізації великих проєктів, що перевищують можливості місцевих бюджетів. Це дає змогу громадам здійснювати інфраструктурні ініціативи з використанням нових методів управління та фінансування.

Щоб громади стали справді фінансово самодостатніми, необхідно розвивати інституційні, організаційні, фінансові, інформаційні та кадрові компоненти, які допоможуть успішно реалізувати реформи. Розробка системи

показників для оцінки рівня фінансової самодостатності громади дозволить ефективніше впроваджувати ці принципи і допомогти місцевій владі покращити якість життя мешканців.

Аналіз ситуації у Львівській області показує, що більшість громад мають високий чи середній рівень спроможності, що пов'язано з демографічними перевагами, зокрема численністю населення та школярів. Учасники децентралізації показують стабільні результати, незважаючи на виклики війни. Однак, варіативність у фінансових показниках, зокрема в податкоспроможності, значною мірою залежить від "військового ПДФО", що внесло корективи у фінансову картину. Державні програми допомагають вирівнювати доступ до базових послуг, зокрема освіти і медицини. Інвестиції в модернізацію шкіл, лікарень та доріг підвищують якість життя місцевих жителів. Також важливі екологічні проєкти, що допомагають не тільки зберігати навколишнє середовище, але й знижують фінансовий тиск на бюджети через міжнародні гранти. Малий та середній бізнес є важливим стимулом для економічного зростання. Програми підтримки підприємців створюють робочі місця і сприяють наповненню місцевих бюджетів. У Львівській та Тернопільській областях активно впроваджуються проєкти з енергозбереження та розвитку туризму.

Незважаючи на ці досягнення, війна внесла фінансові труднощі через зменшення державних трансфертів і зміни в законодавстві. Однак громади, де розташовані військові частини, змогли збільшити доходи завдяки ПДФО з зарплат військовослужбовців. Фінансово спроможні громади отримали реверсні дотації, але це також посилило нерівність у розвитку між територіями.

Отже, Львівщина зіткнулася з новими труднощами, але зберегла можливості для розвитку, що доводить здатність громад адаптуватися до змін і ефективно використовувати наявні ресурси

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. URL: <https://decentralization.ua/news/17747> (дата звернення: 01.05.2024).
2. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. URL: <https://hromady.org/analiz-miscevix-byudzhativ-za-2023-rik/> (дата звернення: 01.05.2024).
3. Бак Н. А. Неподаткові надходження бюджетів: функціональне призначення та можливості його активізації. Науковий вісник Чернівецького національного університету. 2021. (№ 830). С. 45-51.
4. Бачо Р. Й., Потоки Г. Ф., Іллар Е. Й. Оцінка податкоспроможності місцевих бюджетів в регіонах України в умовах децентралізації. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2020. (№ 16). С. 111-122.
5. Бенювська Л. Я. Виклики та фінансові можливості розвитку територіальних громад в умовах війни. Галицький економічний вісник. 2024. (№ 86). С. 78-83.
6. Бенювська Л. Я. Територіальна громада як суб'єкт регулювання розвитку територій: теоретичні аспекти. Регіональна економіка. 2018. (№ 1). С. 30-39.
7. Бикадорова Н. О. Податкові доходи у фінансовій децентралізації місцевого самоврядування. Економічні науки. 2010. (№ 7). С. 74-83.
8. Бондарук Т. Г. Місцеве самоврядування та його фінансове забезпечення в Україні. НАН України: Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2009. 608 с.
9. Буряченко А. Є. Фінансовий потенціал регіонального розвитку: монографія. Київ : КНЕУ, 2013. 342 с.
10. Бюджетна система: підручник / за ред. В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко та З. М. Лободіної. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. 460 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/43482>
11. Бюджетний кодекс України від 13 вересня 2023 р. № 2456-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 22.09.2023).
12. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 01.05.2024).

13. Ватаманюк-Зелінська У. З., Дуб А. Р., Лопушанський Р. В. Оцінка податкоспроможності територіальних громад Львівської області в умовах воєнного стану. *Ефективна економіка*. 2023. (№ 11). С. 45-67.
14. Возняк Г. В., Капленко Г. В., Коваль В. М. Децентралізація як основа зміцнення фінансової самодостатності та розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2022. (№ 42). С. 45-52.
15. Гарькава В. Ф. Економічна безпека регіонів України. *Економіка України*. 2012. № (2). С. 37–49.
16. Голинський Ю., Нурієва В. Фінансова спроможність громад під час повномасштабної війни. *Економіка та суспільство*. 2023. (№ 55). С. 56-83.
17. Горин В. П. Фінансовий механізм забезпечення суспільного добробуту: теоретична концептуалізація та проблеми функціонування: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. 516 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/38759>
18. Грановська І. В., Макарчук І. М., Грановський О. С. Аналіз економічних аспектів підприємництва в умовах глобалізації. *Економіка та підприємництво*, 2024 р., (№ 2). С. 45-60.
19. Гринчишин І. М. Фінансова спроможність територіальних громад в контексті оцінювання результатів адміністративно-фінансової децентралізації. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2019. №. (139). С. 26–32.
20. Гургула Т. В. Фінансове забезпечення спроможності територіальних громад: проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Економіка. 2017. (№ 17). С. 132–136.
21. Дем'янчук О. І. Формування та реалізація фінансового потенціалу збалансованого розвитку адміністративно-територіальних одиниць України : монографія. Острог, 2019. 408 с.
22. Діброва О. ПДФО у забезпеченні самодостатності місцевих бюджетів. *Фінансові інструменти регіонального розвитку: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 2022. С. 178–182.

23. Довженко В. А., Першко Л. О., Сус Ю. Ю. Планування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України. *Проблеми сучасних трансформацій*. 2024. (№ 13). С. 34-45.
24. Дуб А.Р., Мединська Т.В. Податкова політика в умовах війни та її вплив на формування доходів місцевих бюджетів. *Проблеми економіки*. 2022. (№ 4). С. 214–221.
25. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 14.05.2020 р. No 157-VIII. Відомості Верховної Ради. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 24.04.2023).
26. Кириленко О. П., Малиняк Б. С., Письменний В. В., Горин В. П. та ін. Управління фінансами територіальних громад: теорія і практика ; за заг. ред. О. Кириленка. Тернопіль : Економічна думка, 2019. 280 с.
27. Кириленко О. П. Фінансова самодостатність територіальних громад: сутність та умови забезпечення. *Світ фінансів*. 2022. № 4 (73). С. 45-52.
28. Кількість наявного населення. Портал місцевої статистики Львівщини. URL: <https://stat.loda.gov.ua/stat/regions/kilkist-nayavnogo-naselennya/> (дата звернення: 24.09.2023).
29. Колісніченко Н. М., Воронов О. І., Костенюк Н. І., Андрушків Р. М., Христин Р., Біра І. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2024. (№ 3). С. 1-10.
30. Коломієць Т. В., Патицька Х. О. Податкова спроможність як показник рівня фінансової автономії територіальної громади. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. (№ 4). С. 14–17.
31. Коровій В. В. Податкові надходження як складова доходів місцевих бюджетів. *Бізнес Інформ*. 2020. (№ 3). С. 328–336.
32. Крищенко К. С. Бюджетне планування як чинник підвищення ефективності фінансування освіти в Україні. *Освітня аналітика України*. 2023. №5. С. 21–30. URL: https://science.iea.gov.ua/wpcontent/uploads/2024/03/2_Kryshchenko_526_2023_21-30.pdf (дата звернення: 05.12.2024).

33. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. Офіційна веб-сторінка. URL: <https://decentralization.gov.ua/newgromada> (дата звернення: 24.04.2023).
34. Муркович Л. І. Територіальна громада як суб'єкт місцевого самоврядування в Україні: теоретичні аспекти. URL: http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02%285%29/10mliuta.pdf (дата звернення: 05.12.2024).
35. План для Ukraine Facility 2024-2027 URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf> (дата звернення: 02.09.2024).
36. Платформа відкритого бюджету. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 01 травня 2024).
37. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань підготовки плану заходів у рамках реалізації пропозиції Європейської Комісії щодо Регламенту Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу про створення Українського фонду». Склад колегіального органу, Положення від 14.07.2023 р. № 737; Додаток до Постанови КМУ від 14.07.2023 р. № 737. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/737-2023-п#Text> (дата звернення: 02.09.2024).
38. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України : Закон України від 08.11.2023 № 3428-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3428-20> (дата звернення: 01.05.2024).
39. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану : Закон України від 30.06.2023 № 3219-IX. URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/zakoni-ukraini/78340.html> (дата звернення: 01.05.2024).
40. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану :

Закон України від 24.03.2022 р. № 2142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

41. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2120. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2024/2_2024/14.pdf

42. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 р. № 590. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.09.2023).

43. Сторонянська І. З., Бенівська Л. Я. Ефективність використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів: проблемно-орієнтований аналіз. *Стратегічні пріоритети*. 2014. (№ 1). С. 84–90.

44. Сторонянська І. З., Пелехатий А. О. Фінансове забезпечення розвитку сільських територіальних громад : монографія. Львів : ДУ «ІРД імені М. І. Долишнього НАН України», 2014. 190 с.

45. Стратегія розвитку Львівської області на період 2021–2027 років. Львівська обласна державна адміністрація. 2020. URL: <https://loda.gov.ua/documents/49999> (дата звернення: 30.10.2023).

46. Стратегія розвитку Стрийської МТГ. URL: <https://stryi-rada.gov.ua/strategy> (дата звернення: 05.12.2024).

47. Фінанси зарубіжних країн: навч. посіб. / О. П. Кириленко, Т. О. Кізима, Н. Я. Кравчук [та ін.]; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 420 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/12098>

48. Фінанси: підруч. / В. П. Горин, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 632 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/51033>

49. Хірівський Р. П., Східницька Г. В., Гаврилюк І. Ю. Аналіз рівня спроможності територіальних громад Львівської області в умовах воєнного часу. *Аграрна економіка*. 2024. Т. 17, (№ 2). С. 45–52.